

förtryck i hederns namn

ANALYS AV KÖNSMAKTSORDNINGEN, UTTRYCKSFORMER, URSPRUNG
& HUR PATRIARKALT VÅLD KAN BEKÄMPAS

FÖRSTUDIE INFÖR MOTION TILL KOMMUNFULLMÄKTIGE,
KAMPANJER & FORTSATT ARBETE MOT KVINNOFÖRTRYCK

av Mattias Bernhardsson

kommunfullmäktigeledamot för Rättvisepartiet Socialisterna i Haninge

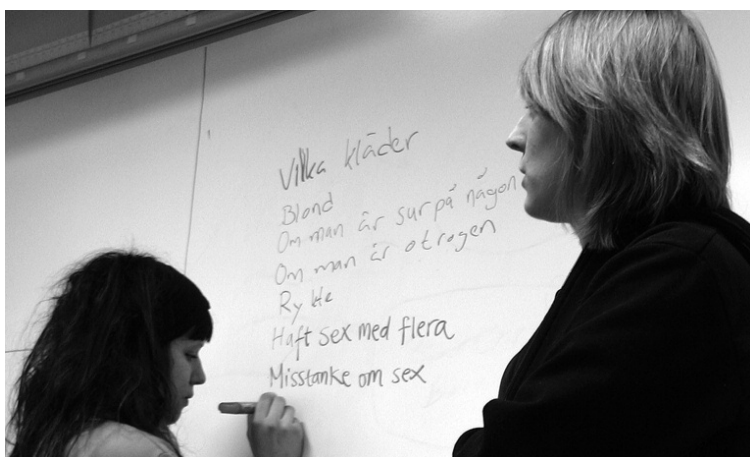

Rättvisepartiet Socialisternas systerorganisation, Socialist Movement Pakistan marscherar mot talibanerna, mot mäns våld mot kvinnor och förtryck i hederns namn samt för omfattande sociala och politiska reformer för kvinnor.

Till vänster: Kampanjen "Vägra kallas hora" uppväktar Mona Sablin med krav efter mordet på Fadime Sabindal 2002.

Till höger: Lektion om könsnormer, horstämpling och förtryck i hederns namn med Kampanjen "Vägra kallas hora".

Skriftställaren

Mattias Bernhardsson

- Kommunfullmäktigeledamot för Rättvisepartiet Socialisterna i Haninge sedan 2006, omvald 2010 och 2014.
- Var aktiv i kampanjen "Vägra kallas hora" från 1999 och framåt under 2000-talet med hundratals lektioner på skolor om könsroller, sexuella trakasserier, kvinnoförtryck och förtryck i hederns namn.
- Asylaktivist sedan 1995. Aktiv i Asylrörelsen Stockholm.

Detta material är en förstudie som publicerades i november 2014 som en del i arbetet att skriva Rättvisepartiet Socialisternas motion till Haninge kommunfullmäktige: “Åtgärder för att motverka mäns våld mot kvinnor och förtryck i hederns namn”. Motionen lämnades in i maj 2015 och väntas komma upp till beslut under 2016.

Motionen finns publicerad på socialisterna.org/heder.motion.pdf

Denna förstudie finns också publicerad på socialisterna.org/heder.pdf

Förstudie: Förtryck i hederns namn –
Analys av könsmaktsordningen, uttrycksformer, ursprung och hur patriarkalt våld kan bekämpas.

© Mattias Bernhardsson, november 2014

Kontaktuppgifter till skriftställaren: mattias.bernhardsson@haninge.se • 08-605 94 02

INNEHÅLL

1. FÖRORD	7
1.1. Behovet av analys, program och rörelser	
1.2. Materialets syfte	
1.3. Slutsatser	
1.4. Vårt arbete mot förtryck i hederns namn	
2. OLIKA PERSPEKTIV	10
2.1. Kultur- och religionsperspektiv	
2.2. Könsperspektiv	
2.3. Intersektionella perspektiv	
2.4. Marxistiskt perspektiv	
3. MÄNS VÅLD MOT KVINNOR OCH SAMHÄLLET KÖNSNORMER	12
3.1. Omfattning	
3.2. Det politiska sveket	
3.3. Könsnormer	
3.4. Normen rättfärdigar handlingen	
3.5. Den ekonomiska grunden	
4. HEDERSSTRUKTURER	15
4.1. Hedersbegrepp	
4.2. Beskrivning av hedersrelaterat förtryck	
4.3. Att leva med krav på heder	
4.4. Förekomst i världen	
4.5. Förekomst i Sverige	
4.6. Heder och sexuell läggning	
4.7. Särdrag och gemensamma drag i strukturer	
4.8. Hederns drivkrafter	
4.9. En del av könsmaktsordningen	
4.10. Kapitalismen reproducerar förtrycket	
4.11. Hederns historia i Norden	
5. KVINNOFÖRTRYCKETS URSPRUNG	23
5.1. Våldet är strukturellt	
5.2. Innan klassamhället	
5.3. Kvinnoförtryckets uppkomst	
5.4. Kvinnan i olika klassamhällen	

6. RELIGIONENS ROLL	27
6.1. De styrandes ideologi	
6.2. Religionens ursprung	
6.3. Religionens drivkraft	
6.4. Hedern innan världsreligionernas framväxt	
6.5. De abrahamitiska religionerna	
7. REVOLUTIONÄRA PROCESSER OCH DEN SAMHÄLLELIGA UTVECKLINGENS ROLL	31
7.1. Europa	
7.2. Östeuropa och Centralasien	
7.3. Mellanöstern och Sydasien	
8. ALIENATIONSPROCESSER	34
8.1. Marx alienationsteori	
8.2. Alienation i relation till kvinnors kroppar	
8.3. Alienation i relation till heder och familjen	
8.4. Stigmatiseringen är ideologisk	
9. DEBATTEN OM HEDERSFÖRTRYCK	36
9.1. Förbjuda slöja?	
9.2. ”Svenska värderingar”?	
9.3. Lagstifta mot ”hedersbrott”?	
9.4. Straff eller tvångsvård?	
10. MOTVERKA FÖRTRYCKET IDAG: FÖRUTSÄTTNINGAR OCH PROGRAM	39
10.1. Familjepolitik	
10.2. Asylpolitik	
10.3. Rättsväsende	
10.4. Socialtjänst och polis	
10.5. Bostad	
10.6. Skola	
10.7. Global kamp	

”Men are afraid that women
will laugh at them. Women are
afraid that men will kill them.”

Margaret Atwood

1. FÖRORD

Våld och förtryck mot kvinnor, särskilt i hemmet, är mer utbrett än vad många tror. Ingen del av samhället är förskonad från sexism eller övergrepp. Uppgiften för oss som tar kampen, är därför inte bara att ta kampen utåt, utan även att medvetandegöra oss själva och andra vi arbetar med, kring hur strukturer och värderingar påverkar oss hela tiden.

Alla har på ett plan eller ett annat erfarenhet av någon av kvinnoförtryckets sidor: starkt kontrollerande män eller familjer, våld, sexuella trakasserier eller sexism i vardagen.

För vissa som utsätts sker detta i hederns namn. Det finns idag unga flickor och pojkar som lever i ständig oro över att bli bortgifta med någon de varken älskar eller känner; kvinnor vars liv, klädsel och umgänge kontrolleras av en grupp familjemedlemmar som i värsta fall väljer att döda den som bryter mot familjens vilja.

1.1. Behovet av analys, program och rörelser

Sverige har antagligen världens bästa lagstiftning när det gäller mäns våld mot kvinnor. Ändå räcker det inte för att stoppa våld, trakasserier eller förtryck av kvinnor. Värderingar förändras främst genom att vanliga människor säger stopp och gör det socialt oacceptabelt. Historien visar oss att kamp och rörelser underifrån spelar en central roll i att förändra värderingar såväl som att vinna konkreta förbättringar eller rättigheter.

I den första vågen av kvinnokamp under andra halvan av 1800-talet och de två första decennierna av 1900-talet vann kvinnor rätt att rösta, utbilda sig och arbeta. Den andra vågens kamp under 1960- och -70-talen krävde fullständiga ekonomiska och sociala rättigheter och tog upp frågan om sexuell frigörelse. Kraven var bland annat rätten till heltidsarbete, kortare arbetsdag (för både kvinnor och män), rätt till dagisplats, fri abort och höjda kvinnolöner. Kampen var avgörande för att vinna fri abort och utbyggd barnomsorg, men också för att sätta kvinnofrågan i ett klassperspektiv.

Vad står på dagordningen idag? Hur kan det utbredda våldet och förtrycket av kvinnor i Sverige bekämpas och hur kan dem som utsätts för förtryck i hederns namn få hjälp? Vilken rörelse kan få till förändring och vilka krav borde ställas på regering, kommuner och andra?

Först är det nödvändigt att förstå vad det är vi bekämpar. En felaktig analys leder till en felaktig politik med verkningsslösa och missriktade åtgärder. Att förstå vilka strukturer och traditioner som leder till utövandet av förtrycket är avgörande. Hur särpräglat förtrycket i hederns namn än förefaller kan det inte analyseras skilt från allt annat sexuellt våld och förtryck som män står för. Vad har allt förtryck mot kvinnor gemensamt, hur skiljer olika uttryck av förtrycket sig åt och varför ser det olika ut? Med svaren på dessa frågeställningar som grund framträder också vad som krävs för att effektivt bekämpa förtrycket idag, såväl som att även avskaffa det helt.

1.2. Materialets syfte

Detta material är en förstudie inför en motion till Haninge kommunfullmäktige som speciellt ska adressera förtryck i hederns namn. I Luleå beslutade kommunfullmäktige att anta Rättvisepartiet Socialisternas förslag att alla chefer ska få utbildning om våld i nära relationer samt att alla medarbetare ska få kunskap om hur man agerar om man misstänker att någon utsätts för våld eller utsätter någon för våld.

Materialet är också ett bidrag till debatten kring förtryck i hederns namn med förhoppning att kunskaper, diskussioner och rörelser tar steg framåt.

Detta material har inget anspråk på att innehålla en fullständig kunskaps- och forskningsöversikt. Forskning och studier är viktiga delar av materialet men utgör inte grunden för innehållet. Idéer och slutsatser är främst en produkt av kollektiva diskussioner och erfarenheter samt historiska lärdomar av kvinno- och arbetarrörelser globalt.

1.3. Slutsatser

Det finns ett flertal viktiga slutsatser i materialet som kan sammanfattas:

- Mäns våld och förtryck mot kvinnor bygger på en global könsmaktsordning. Våldet är patriarkalt^[1] oavsett om det sker i hederns namn eller inte.
- Mäns våld och förtryck mot kvinnor är oftast relaterade till heder oavsett om de sker i hederns namn eller inte. Sårade känslor utifrån andras uppfattningar – upplevelsen av tappad heder – interagerar med könsnormativa uppfattningar om att en kvinna tillhör mannen, oavsett om hon är en partner, en f d partner eller en dotter.
- Mäns våld och förtryck som sker uttalat i hederns namn skiljer sig ändå mycket – trots likheterna – från det våld

och förtryck som inte sker i hederns namn. Det förtryck som ofta sker i hederns namn upprätthålls främst av fäder/äldre män i egenskap av en tydlig och stark patriarkal roll och drabbar i stor utsträckning unga: de egna dottrarna och även söner. Dottrarnas bröder manas ofta eller tvingas vakta sina sysstrars uppträdande och kontrollera deras umgänge. Den sociala kontrollen och bevakandet av individen är alltså ofta hårdare, kollektiv och kräver större kunskaper för att bekämpas.

- Horstämpling utifrån könsnormer är en gemensam faktor bakom mäns övergrepp mot kvinnor – oavsett världsdel eller förövarens etniska, religiösa eller kulturella bakgrund.
- Kulturer, traditioner, värderingar och hedersbegrepp är inte fasta, utan i konstant förändring utifrån materiella grunder.
- Familjens roll för individen såväl som gamla sexistiska värderingar stärks när samhällets välfärd och stabilitet försämras. Rasism, arbetslöshet och orättvisor i Sverige alierar människor från samhället och bidrar till att stärka familjens sociala kontroll, hedersbegrepp och förtryck i hederns namn.
- Kvinnoförtryck i alla dess olika former ökar när fattigdom och misär ökar.
- Nyliberalism och krig är mer förödande för kvinnors ställning än tradition.
- Homofobi, transfobi och förtryck av män i hederns namn är samtliga också produkter av könsmaktsordningen och dess normsystem, där alla som avviker från hetero- eller mansnormen drabbas, om än på olika sätt.
- Förtryck i hederns namn skapades inte av eller ur någon religion. Religionerna inlemmade existerande heders- och könsnormer när de etablerades och bidrog genom detta till att stärka kvinnoförtrycket.
- Heder har både en materiell och ickemateriell dimension som samverkar. En familjs avsaknad av heder i form av materiell egendom och välstånd kan i fattiga länder innebära ett större bevakande av ickemateriell heder i form av kvinnliga familjemedlemmars uppförande och kyskhets.
- Mord i hederns namn kan i fattiga länder ofta dölja ett förtäckt ekonomiskt motiv.
- Religiösa påbud som segregation mellan könen, könsstympning, beslöjning och tidiga äktenskap (med uttalat eller outtalat syfte att vakta 'oskulden' och minimera risken för 'vanära') härstammar samtliga från behovet av att säkerställa faderskap i syfte att skydda egendom från andras egendomskrav. Påbuden blev religiösa för att ideologiskt förklara det ekonomiska intresset, som än idag är en viktig faktor bakom praktiserandet av påbuden i väldigt fattiga länder.
- Religionerna är ytterst en skapelse av produktionssätt och fyller rollen av konfliktlösande medel i de motsättningar dessa produktionssätt skapar.
- Den gamla tidens kollektiva hedersbegrepp och kvinnoförtryck i hederns namn i Sverige försvann som ett resultat av välfärdsstaten samt av arbetar- och kvinnokamp. Dagens kvinnoförtryck och hedersbegrepp utövas utifrån dagens ekonomiska och sociala förutsättningar i en mer individualiserad form och familjen är för individen inte lika socialt kontrollerande.
- Lagstiftning och olika former av förbud för att motverka förtryck i hederns namn är beroende på innehållet antingen otillräckliga eller till och med kontraproduktiva då rättsväsendet och samhället det praktiseras i är sexistiskt och rasistiskt.
- Medvetenhet och värderingar ändras genom kamp och rörelser samt hela samhällets ekonomiska och sociala utveckling.
- Det ekonomiska förtrycket i samhället och specifikt av kvinnor är en grund för det sociala förtrycket av kvinnor. För att avskaffa kvinnoförtrycket är ett avskaffande av klassamhället en grundförutsättning men heller inte tillräckligt då normer och värderingar – om än i avtagande – lever kvar i ett socialt arv som måste utmanas konstant till dess att full social jämställdhet existerar.

Dessa är de mest grundläggande och viktiga slutsatserna i materialet och utgör en viktig grund för polemiken mot andra debattörer i kapitel 9 samt för förslag på åtgärder i kapitel 10.

1.4. Vårt arbete mot förtryck i hederns namn

Rättvisepartiet Socialisterna är den svenska sektionen av Committee for a Workers' International (CWI) som finns i ett fyrtiotal länder och där kämpar mot kvinnoförtryck i alla dess former. I Pakistan lanserade Socialist Movement Pakistan (CWI i Pakistan), tillsammans med Swair women's organisation en kampanj mot mäns våld mot kvinnor i hemmet. Våldet är utbrett och drabbar uppskattningsvis 90 procent av alla kvinnor. Kampanjen bedrivs trots regimens repression och hot från talibanerna. Varje år dödas CWI-medlemmar i talibankontrollerade områden. Trots dessa villkor har kam-

panjen lyckats samla hundratals kvinnor till seminarier och tusentals kvinnor och män i demonstrationer.

Rättvisepartiet Socialisterna är en aktiv del av kvinnokampen och har bland annat varit aktiva i ”Vågra kallas hora”-kampanjen under många år. Vi reagerade på mordet på Fadime Sahindal i januari 2002 med en namninsamling på gator, skolor och universitet med en omfattande kravlista för mer resurser till skola, elevvård, socialtjänst, psykvård samt utbildning för att bekämpa problemen. Kraven lämnades över av en uppmärksam delegation till den dåvarande integrationsministern Mona Sahlin (S). Vi har ordnat temadagar och lektioner för tusentals elever om könsroller, sexism och förtryck i hederns namn.

Rättvisepartiet Socialisterna driver många kampanjer för rätten till asyl, exempelvis för de som har flytt förtryck i hederns namn. I Norrbotten kämpar vi för att stoppa utvisningen av en familj som löper stor risk att dödas i hederns namn i Jordanien.

Utöver kampanjer tillsammans med de utsatta riktade mot politiker och beslutsfattare behövs andra kontaktytor med de som berörs av förtryck i hederns namn, även med dem som upprätthåller hederstänkande. Vi kommer längre genom lokal förankring och verklig kontakt med föräldrar än att bara basunera vad som är rätt och fel i debattartiklar.

Att leva i familjer med starka hedersbegrepp kan innebära restriktioner i fråga om vissa fritidsaktiviteter, som att simma och bada. I Göteborg satte medlemmar i Rättvisepartiet Socialisterna igång projektet ”Rätt att simma” i samband med att de även stoppade nedläggningen av Hammarbadet och Rannebergsbadet med demonstrationer och andra mobiliseringar. Det sociala projektet innebär att barn som inte kan simma erbjuds gratis simundervisning på söndagar. I gruppen finns även barn som badar i burkini (täcker hela kroppen samtidigt som den är tillräckligt lätt för att möjliggöra simning) vilket finns i de två simhallarnas sortiment. Projektet är viktigt på flera sätt; Att det är gratis möjliggör för barn från ekonomiskt utsatta hem att få den simundervisning alla behöver; Att personalen är medveten innebär att de kan påverka föräldrar att tillåta barnen att få leka med andra barn; Och framför allt räddar simkunskaper liv. Bara genom att barnen och föräldrarna bekantar sig med en simhall och hur verksamheten går till kan tidigare förutfattade rädslor försvinna, kunskaper öka och förhoppningsvis kan denna nya ”rätt att simma” bli en brygga till att föräldrar även häver andra restriktioner i barnens vardag.

De ovanstående exemplen vidrör delar av utsatthet i namn av heder. Vi vill göra mer för bekämpa kvinnoförtryck i alla former och vi vill göra mer för att bekämpa förtryck i hederns namn. Då krävs också djupare diskussioner i ämnet vilket detta material kan vara en del av. ■

Wennberg: "Åkte för att ta en tröj...
mer bloggar >>

Dagens väder: 14°
Fredag 10 oktober 2014

Nyheter Sport Kultur & Nöje Ekonomi Konsument Bostad Resor Motor Mat
GÖTEBORG VÄSTERSVERIGE SVERIGE VÄRLDEN LEDARE DEBATT BLOGGAR TRAFIK VÄDER

Gratis simskola i Hammarkullen

Gratis simskola i Hammarkullen

2013-11-10 23:17 | BILD: KENT HALLGREN

Noter

- [1] Begreppet patriarkat kommer från grekiskans patriarkhês (fadersvälde). Samhällen/strukturer där fäder i familjen och män i samhället är överordnade.

Från gp.se, 10 november 2013

2. OLIKA PERSPEKTIV

Förtryck i hederns namn i Sverige har genom åren orsakat stor debatt. Nationellt centrum för kvinnofrid har talat om hur det i den svenska debatten finns tre perspektiv: ett kulturellt, ett könsbaserat och ett intersektionellt. Perspektiven flyter ofta in i varandra. Detta material bygger på ett marxistiskt perspektiv, vilket jag här vill förklara utifrån de tidigare nämnda.

2.1. Kultur- och religionsperspektiv

De som till stor del bygger sin politik eller sina förklaringar utifrån det kulturella/religiösa perspektivet lägger betoningen på att islam är en våldsam och kvinnoförtryckande religion och att islam utgör den huvudsakliga grunden. Många i detta läger talar om hedersförtrycket som något unikt för en eller flera kulturer avgränsade i områden där islam praktiseras. Dessa förnekar existensen av ett generellt kvinnoförtryck globalt och tenderar att ursäkta svenska mäns våld mot kvinnor som resultat av alkohol, droger, psykisk ohälsa eller svartsjuka – ej kopplade till könsnormativa värderingar eller ett strukturellt kvinnoförtryck.

Det kulturella/religiösa perspektivet utgår från en idealistisk historiesyn/filosofi: Att naturen och historien är återse-
 peglingar/resultatet av tankar/idéer; exempelvis att hedersförtryck skulle vara skapat av en religiös idé.

Detta perspektiv är ohistoriskt och ytligt samt leder till åtgärdsförslag (moské- och slöjförbud) som både missar målet i att bekämpa våld i hederns namn och dessutom öppnar vägen för en än mer repressiv stat, rasism, diskriminering, inskränkande av religionsfrihet samt fri- och demokratiska rättigheter.

2.2. Könsperspektiv

De som till stor del bygger sin politik eller förklaringar utifrån könsperspektiv lägger betoningen på att det finns en könsmaktsordning och att alla kvinnor oavsett klasstillhörighet har ett gemensamt intresse; en kvinna ur överklassen som utövar ett klassbaserat förtryck mot sina kvinnliga anställda i hemmet – är fortfarande i egenskap av kvinna underprivilegierad jämfört med män och riskerar p g a sitt kön att utsättas för sexuellt våld, tvång eller förföljelse.

I Vänsterpartiets feministiska plattform^[2] – en av många uttolkningar av feminismen – slås det fast att patriarkatet har sin materiella bas i reproduktionen och att den patriarkala maktstrukturen är skild från klassamhället med olika materiella grunder samt att dessa måste analyseras separat (en slutsats i rak motsats till marxismen som förklaras i kapitelavsnitt 2.4).

Många debattörer som har det förra perspektivet som grund har kritiserat Vänsterpartiet och Feministiskt Initiativ för att "blunda för hedersförtrycket" och även för att de skulle ha 'ursäktat' det när kolonialismens roll eller 'svenskars' kvinnoförtryck tas upp i samband till hedersförtrycket. Ett populärt slagträ har varit f d V-ledaren och FI-talespersonen Gudrun Schymans "talibantal" som motdebattörer tolkat som att "svenska män är som talibanerna". Detta är en oärlig förvrängning (som återkommer varje år) av talets poäng: "Diskrimineringen och kränkningarna ser olika ut beroende på var vi befinner oss. Men det är samma norm, samma struktur, samma mönster, som upprepas såväl i talibanernas Afghanistan som här i Sverige"^[3].

Detta stämmer i grova drag. Normer, strukturer och mönster har en gemensam grund i en global könsmaktsordning men ser ändå olika ut (läs mer i kapitel 4) då dessa förändras som ett resultat av samhällelig utveckling och kamp (läs mer i kapitel 7). Kunskaper om kvinnoförtryckets skilda särdrag och uttryck samt hur de påverkar de utsatta i deras vardag är viktiga för att hamna rätt i vad en rörelse ställer för krav i kampen. Men, en analys av heder och förtryck i hederns namn skiljt från klassamhället (som i V:s feministiska plattform) leder inte till en helhetstäckande förståelse.

2.3. Intersektionella perspektiv

Intersektionalitet^[4] är ett samhällsvetenskapligt begrepp som föddes i den feministiska antirasismen i USA, som synliggör hur olika maktordningar samverkar och definerar förtryckets karaktär. En genomgående del av detta perspektiv är att det inte går att analysera kön skilt från klass, etnicitet, funktionsnedsättning etc. Klass behandlas dock oftast bara som en faktor på ett individuellt plan, till exempel utbildningsnivå – ofta saknas analys av klassmotsättningar.

Medan ett könsperspektiv syftar till att visa hur heder är en del av allt våld mot kvinnor, syftar ett intersektionellt perspektiv istället till att rekonstruera hedersbegreppet för att visa hur komplext det är; att egendom, politiska frågor och maktförskjutningar inom familjen är en del av hedern – inte bara dagens fokus på kvinnans sexualitet.

Många som säger sig använda ett intersektionellt perspektiv anser att olika maktordningar inte kan rangordnas; klassamhället/kapitalismen anses inte vara en mer grundläggande maktordning eller drivande kraft än till exempel sexism eller rasism.

2.4. Marxistiskt perspektiv

Ett marxistiskt perspektiv utgår från en analys av hela samhället och alla tidigare samhällen samt hur normer och värderingar stärks, bryts ner eller utvecklas i den samhälleliga förändringen.

Medan det kulturella/religiösa perspektivet utgår från en idealistisk historiesyn/filosofi, utgår marxismen från motsatsen; en materialistisk tolkning och en dialektisk metod för att förklara motsägelser och motsättningar i naturen, i historien och i människans medvetenhet. Där idealisten söker idéer som förklaringar söker marxisten materiella förklaringar till idéerna. Särskilt i sökandet av förklaringar till förtryck är det viktigt att ha en förståelse för det mänskliga vetandets relativitet; exempelvis att välstånd och arbete – all materiell utveckling – såväl som stora händelser eller förändringar påverkar medvetandet, föreställningar och värderingar.

Den idealistiska filosofin är idag inte lika vetenskapligt betrodd som förr och metafysiska metoder inom forskning och vetenskap har fått ge vika för dialektiska, exempelvis inom naturvetenskapen där upptäckten av radium, röntgenstrålningen, radioaktivitet, elektroner och elementens förvandling är historiska exempel på hur marxismen bekräftats.

Precis som förespråkare av könsperspektivet ser marxister att mäns förtryck av kvinnor är strukturellt, existerar i alla samhällsklasser och bygger på ett patriarkalt kvinnoförtryck som är globalt.

Precis som förespråkare av intersektionella perspektiv ser marxister att allt förtryck har flera dimensioner; att en kvinna inte förtrycks enbart som kvinna utan också i egenskap av sin etniska bakgrund, klasstillhörighet eller sexuella läggning – egenskaper vilka samverkar och definerar förtryckets karaktär.

Ett marxistiskt perspektiv syftar till att bygga en rörelse underifrån. Det är genom kampen för livsförbättringar i vår gemensamma vardag och enhet utifrån gemensamma intressen som gamla okända värderingar kan tryckas undan. Men det strukturella våldet är också en del av ett ekonomiskt system – kapitalismen – som ständigt reproducerar de värderingar som våldet vilar på och därför måste avskaffas. Denna väldigt viktiga och dialektiska syn står i kontrast till talet om att ”förändring börjar hos en själv” – en idealistisk syn på medvetenhet som kan komma upp både bland vänster- och högerdebattörer som baserar sig på identitetspolitik^[5]. Det idealistiska (och omöjliga) förhållningssättet att varje individ *först* ska ändra sig själv, *sen* samhället är en återvandsgränd. Utveckling sker i rörelse. I själva verket är det just genom det egna deltagandet i kamp för *samhällets förändring* som även *den egna förändringen* tar plats. Det är ur den förståelsen marxister betonar behovet av masskamp och största möjliga inkluderande, till skillnad de som tar sin utgångspunkt i de andra tre perspektiven. De som baserar sig på det kulturella/religiösa perspektivet och kräver förbud av slöja eller religiösa symboler ifrågasätter ofta det *egna valet* att bära dessa och exkluderar därigenom exempelvis slöjbärande och troende som vill bekämpa våld och förtryck.

Till skillnad från alla de tidigare nämnda perspektiven förstår marxister att klassamhället är en grundläggande maktordning i sig där det ekonomiska förtrycket, kvinnoförtrycket och rasismen samtliga är bärande pelare. Kvinnoförtrycket kan inte avskaffas om klassamhället består. Ett avskaffande av klassamhället innebär att den materiella grunden för förtrycket försvinner, men inte att detta automatiskt kommer att leda till jämställdhet; gamla traditioner och värderingar sitter djupt och måste även i ett socialistiskt samhälle utmanas medvetet på alla plan. ■

Noter

[2] Vänsterpartiets feministiska plattform, antagen av partistyrelsen den 23-24 maj 2009.

[3] Gudrun Schymans tal på Vänsterpartiets kongress 2002, svenska tal.se.

[4] Från engelskans verb intersect, att genomskära eller genomkorsa.

[5] I högens fall läggs fokus enbart på identitet, istället för klass, t ex SD:s tal om att anpassa sig till 'svenska värderingar', eller att 'bli svensk'. I vänsterns fall kan identitetspolitikens fälla ibland bestå i att de analyserar samhället intersektionellt (utifrån kvinnor, transsexuella, rasifierade etc) separat från klassamhället och klassmotsättningar. Därmed hamnar utgångspunkten främst i *förtryck* snarare än *motsättning*; att mer fokus läggs på hur vissa underprivilegerade grupper i samhället är privilegierade i förhållande till andra underprivilegierade, än på hur mycket fokus som läggs på att de alla främst är underprivilegierade (och står i motsättning till) den styrande ekonomiska och politiska eliten. Som marxist är det viktigt att inse de skilda villkoren (de olika förtrycken – och ta kamp mot dem), men också inse det grundläggande gemensamma intresset (den gemensamma motsättningen): Vi är de 99 procenten.

3. MÄNS VÅLD MOT KVINNOR OCH KÖNSNORMER

3.1. Omfattning

Mäns våld, hot och tvång mot kvinnor är utbrett i Sverige. År 2013 gjordes drygt 27 100 anmälningar av misshandel mot kvinnor över 18 år^[6]. I 17 000 av dessa fall handlade det om misshandel inomhus av en närstående.

Mörkertalen är stora. Uppskattningsvis har var fjärde kvinna upplevt fysiskt våld av en man efter sin 15-årsdag och 56 procent av alla kvinnor har trakasserats sexuellt^[7]. Familjen och hemmet är mer stängt från insyn än samhället i stort. Därför är mäns våld mot kvinnor mer osynliggjort än mäns våld mot andra män.

År 2013 polisanmälades 17 700 sexualbrott i Sverige, vilket inkluderar bland annat sexuellt ofredande, sexuellt tvång eller våldtäkt^[8]. 6 020 av anmälningarna var för våldtäkt. Mörkertalet är däremot enormt. Brå uppskattar att minst 36 000 våldtäkter sker varje år i Sverige, det vill säga 100 våldtäkter varje dag^[9].

I snitt mördas 17 kvinnor årligen. Av de 201 kvinnor som mördades mellan 2000-2012 hade 200 mördats av män och en av en kvinna på uppdrag av en man^[10]. 25 av gärningsmännen är utlandsfödda, från fyra olika kontinenter. Av de 201 mördade kvinnorna är 37 utlandsfödda. Av de 201 mordena kan 64 kopplas till att kvinnan varit på väg att lämna ett förhållande med gärningsmannen. Ytterligare 15 fall kan kopplas till kontrollbehov då gärningsmannen misstänkt otrohet hos partnern. I 9 fall har alkohol varit den utlösande faktorn. I 27 fall har depression eller annan psykisk ohälsa anförts som bidragande till mordena. Dessa är ofta just utlösande faktorer. Bakom ligger värderingar. Den tydligaste röda tråden är männens kontrollbehov av kvinnor de anser sig ha rätt till. I ett fall blev kvinnan ihjälslagen för att ha nekat mannen sex en kväll.

I jämförelse med 1970-talet har det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer minskat med 20-30 procent^[11]. En slutsats Brå drar om minskningen av det dödliga våldet mot kvinnor är att det kan bero på sociala förändringar, som ett ökat samhällsskydd i form av exempelvis kvinnojourer, lagändringar och ökat ekonomiskt oberoende. Dessa landvinningar hotas däremot av högerpolitikernas systemskitte och åter ökade ekonomiska klyftor mellan könen.

3.2. Det politiska sveket

I de flesta fall pågår våldet under en lång tid. Våldet bryter ner den utsatta som får det svårt att lämna förhållandet på egen hand. Ännu svårare blir det när den utsatta inte får stöd av polis eller andra myndigheter. Bara en tredjedel av de 250 våldsutsatta kvinnor från hela landet som skrev till tv-programmet ”Veckans brott”^[12] ansåg sig blivit bra bemötta av polis och rättsväsende.

Migrationsverket har också kritiserats för sina bristfälliga utredningar som leder till att kvinnor avvisas på felaktiga grunder. Migrationsverket saknar kunskaper om sexuellt våld, trafficking och hedersrelaterat förtryck, vilket tydligt skildras genom Etikkommissionens rapport^[13].

Bara 13 procent av kommunerna använder våldsutsattas synpunkter för att utveckla verksamheten^[14]. Detta är en minskning med 4 procentenheter jämfört med 2013. Bara 6 procent av kommunerna gör systematiska uppföljningar av de våldsutsatta. Av 60 de kommuner/stadsdelsnämnder som ingick i Inspektionen för vård och omsorg, IVO:s tillsyn fann de brister hos 50^[15]. Utredning och dokumentation av våldsutsatta kvinnor saknas.

Kritiken mot regeringens lamhet har varit omfattande i flera år. År 2007 fattade den då nytilträdde högerregeringen beslut om en ”handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer”^[16]. En utvärdering av handlingsplanen^[17] visade att den brast när det kom till förebyggande arbete, strategi och samordning av riktade satsningar och det fanns varken utvärderingar eller uppföljningar.

Men regeringen fortsatte att utlova ’krafttag’. I januari 2012 fick därför Socialstyrelsen i uppdrag att granska och utreda dödsfall i nära relationer – ett uppdrag som skulle krävt med än vanlig faktainhämtning. Uppdraget kallades för ”haverikommission”, men fick bevisligen inte några namnvärda resurser. Ett år senare hade inte ett enda fall granskats. Två år senare hade fyra fall granskats.

Samtidigt som regering och kommuner misslyckas med sina uppdrag ökar pressen på de ideella krafterna. Under 2013 beräknas Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks) ha genomfört cirka 105 625 stödåtgärder för kvinnor jämfört med 96 143 stödåtgärder 2012. Minst 1 000 kvinnor och minst 945 barn bodde på Roks kvinnojourer under 2013. Avvisningar av kvinnor som söker skyddat boende på grund av platsbrist ökar drastiskt. Hela 2 212 avvisningar på grund av platsbrist beräknas ha skett under 2013, jämfört med 1 571 under 2012 och 1 366 under 2011. År 2013 fanns i snitt 0,8 heltidsanställda jourkvinnor per jour jämfört med 1 anställd per jour år 2012 och 2011. Samtidigt ökade antalet ideella jourkvinnor med ca 200 under 2013. Regering och kommuner har alltså tagit mindre ansvar för att stödja kvinnojourerna medan det är ideella krafter som gratis tar ett större ansvar för att möta upp att fler söker hjälp.

Endast 21 procent av de skyddade boendena bedrivs i kommunal regi, resten är ideella och privata^[18].

Av den avgångna högerregeringens utlovade satsning på kvinnojourerna blev det smulor, tillskottet på ynka fem miljoner kr för 2014 skedde mot bakgrunden av flera års uteblivna satsningar medan trycket på jourerna ökat avsevärt.

I den nya regeringens (S och MP) budgetförslag har 100 miljoner kronor anslagits till kvinnojourerna, till skillnad från tidigare 20 miljoner kr (som inte bara gick till kvinnojourer). Det återstår att se om dessa medel de facto är en ökning med 100 miljoner kr och om de avsätts direkt till kvinno- och tjejjourerna samt för hela deras verksamhet. Det är viktigt att pengarna inte bara knyts till sängplatser i skyddade boenden, vilket i så fall skulle leda till att stora delar av kvinnojourernas övriga verksamhet samt 100 procent av tjejjourerna hamnar utan finansiering. 100 miljoner kr måste också ses relativt: Det är knappt 345 000 kr per kommun.

Att den avgångna regeringens arbete mot mäns våld mot kvinnor inte har fungerat handlar inte bara om att de inte släppt till de nödvändiga resurserna. De förklarar våldet ur ett individperspektiv. Men det går inte åtgärda våldet om inte de strukturella orsakerna bakom våldet erkänns och synliggörs. Att kvinnor som anmäler eller söker hjälp ofta inte tas på allvar av polis, rättsväsende eller anhöriga visar på brist på förståelse för och kunskaper om strukturer. Oavsett storleken på den nya regeringens satsningar måste fortsatt press sättas av rörelser underifrån för att ändra dessa inrotade synsätt.

3.3. Könsnormer

Våld och förtryck har sin grund i värderingar (som jag senare i materialet ska visa har en materiell grund i samhället). Under de hundratals lektioner om sexuella trakasserier, könsnormer och förtryck i hederns namn aktiva i Rättvisepartiet Socialisterna hållt på skolor genom "Vägra kallas hora"-kampanjen har en mängd olika situationer av förtryck diskuterats med elever: sexuella trakasserier, sexism genom porrindustrin, begränsad livsfrihet, förtryck i hederns namn, olika former av tvång och våldtäkt. Alla har olika erfarenheter; det gemensamma nästan alla unga tjejer har egen eller nära erfarenhet av är horstämpling. På frågan i vilka situationer man kan bli horstämplad är bilden alltid nästan identiska:

- Haft sex med fler än en kille	- Haft sex med en kille	- Misstanke om att ha haft sex
- Gjort slut med sin kille	- Utmanande klädsel	- Annorlunda klädsel
- Höjer sin röst mot killar, är kaxig	- Gör inte som killarna vill	- Har för bra betyg
- Umgås med killkompisar	- Umgås med fel tjejkompisar	- Umgås med fel killkompisar
- Blir tafsad på utan att säga ifrån	- Blir tafsad på men säger inte ifrån tillräckligt mycket	

Att bli horstämplad handlar inte enbart om tillmälen och ryktesspridning utan fungerar som argument för att försvara ytterligare handlingar som sexuellt utnyttjande, tvång av olika slag eller våldtäkt. Ju mer horstämplad en kvinna blir, desto mer försvarbart blir ett eventuellt övergrepp. Det är inte ovanligt att både män och kvinnor kan försvara just våldtäkt med argumentet att "hon ville det", "uppmuntrade till det" eller "hon får skylla sig själv, hon var ju redan en hora". Samma könsroller och normer återkommer ofta i en svensk rättegångssal om ett våldtäktsoffer fattar nog mod att anmäla: offret blir skambelagt.

Det finns inga skillnader i stämplarnas eller de utsattas etniska bakgrund på de skolor i Sverige vi har besökt. Även om de exakta situationerna för horstämpling skett under 'svenska förhållanden' är innebörden av könsrollerna desamma globalt: de syftar till att kontrollera kvinnors kärlek, sexliv, klädsel, umgänge och egna fria vilja.

Dessa könsroller är en gemensam grund för horstämpling och övergrepp i hela världen, även utvecklingsländer med starka hederstraditioner. Det innebär inte att normerna ser exakt likadana ut eller att 'svenska män är som talibaner'. Det går heller inte att likställa olika grymheter kvinnor utsätts för. Men det är viktigt att se normernas generella likhet: den horstämpling som sker innan en kvinna stenas i Sudan sker även i Sverige när kvinnor utsätts för övergrepp eller mord. Horstämplingen fyller samma rättfärdigande roll och utgår från samma generella könsroller. I vissa länder är normer befästa lag, i andra är de inte längre det men lever kvar i värderingar.

3.4. Normen rättfärdigar handlingen

Könsnormerna som förklarades i föregående avsnitt fyller ofta en roll för gärningsmän eller omgivningen för att rättfärdiga våld och mord. Mord är mer accepterat om kvinnan varit otrogen (misstänks vara otrogen).

I en Gallupundersökning från 2008^[19] svarade 4 procent av fransmännen att "hedersmord" var "moraliskt acceptabelt" och 8 procent svarade ja på frågan om "Crimes of Passion" (i Sverige ibland kallat "svartsjukevåld") var "moraliskt acceptabelt". Bland muslimer i Paris svarade 5 procent att "hedersmord" var acceptabelt och 4 procent att "Crimes of Passion" var det. 1 procent av britterna svarade ja på "hedersmord" och 2 procent på "Crimes of

passion". Bland Londons muslimer blev motsvarade svar 3 och 3 procent. 1 procent av tyskarna svarade ja på "hedersmord" och 1 procent på "Crimes of passion". Bland Berlins muslimer blev motsvarade svar 3 och 1 procent. I stort är det en låg acceptans för både "hedersmord" och den liknande "Crimes of passion". Gallup menar att den ovanligt höga acceptansen för "Crimes of passion" bland den franska allmänheten är relaterad med att den franska staten och rättsväsendet haft en större acceptans historiskt. Fram tills 1975 fick män sänka straff om de dödat en partner eller kvinnlig släkting i samband med att de kommits på med att vara otrogna.

I USA svarade 35 procent i en landsomfattande opinionsundersökning 1997^[20] att otrohet borde vara ett brott. Än idag kan otrohet bestraffas enligt lag i ca hälften av USA:s stater, även om det sällan händer. I Texas, USA kunde en man döda helt straffritt fram tills 1973, men bara om det gällde otrohet förövaren bevittnade:

"Mord är försvarbart när de begås av maken när någon tas på bar gärning av äktenskapsbrott med hustrun, under förutsättning att dödandet äger rum innan parterna i handlingen har separerat."^[21]

Idag, som i stora delar av världen, kan en liknande situation i Texas leda till straffflinring istället för strafffrihet. I samtliga fall befäster rättssystemen könsrollerna, inte bara av lagtexten utan av juristerna som omfattas av samma könsroller. Inställningen att en mans känslor utifrån kvinnans otrohet är en "förmildrande omständighet" finns i rättssystem i hela världen. Juristen Lama Abu-Odeh kunde 1997^[22], i en jämförande studie av rättssystem, visa hur domstolar i USA såg förmildrande omständigheter i mäns våld mot kvinnor på samma sätt som arabiska domstolar. Termen "Crime of passion" användes för samma urskuldande syfte som "heder" i de sistnämnda.

3.5. Den ekonomiska grunden

Mäns våld mot kvinnor och mäns våld mot män som bryter normen är en del av ett socialt förtryck som tar sig i många uttryck. Sociala relationer mellan människor vilar i grunden på traditioner som reproduceras av ekonomiska relationer. Kvinnors ställning i hemmet är en följd av kvinnors ställning i samhället och i ekonomin. Familjen är en samhällelig institution där kön historiskt har varit en form av klass, precis som i samhället i stort. Delar av detta finns kvar. Trots att Sverige är ett av de mest jämställda länderna i världen är kvinnors underordnade ställning synlig överallt. Kvinnor står inte bara för det mesta arbetet i hemmet, de har de mest underbetalda och slitsamma jobben:

Kvinnor i Sverige tjänar i snitt enbart 86 procent av männens löner omräknat i heltid^[23]. Så har det sett ut i många år. Sett till faktiska inkomster ökar klyftan. År 2006 hade alla vuxna kvinnor i genomsnitt en nettoinkomst på 76 procent av männens; år 2012 hade inkomstandelen sjunkit till 74 procent^[24]. I kronor räknat innebär detta att klyftan mellan män och kvinnors inkomster ökade från 45 000 kr 2006 till 63 000 kr 2012. Det innebär att männen i snitt har mer än 8 000 kr mer än kvinnorna att röra sig med varje månad. Männen i tjänstemannayrken har nästan 20 000 kronor mer i lön per månad jämfört med kvinnor i arbetaryrken^[25]. Huvudorsaken till de stora klyftorna är deltidsarbetet. Det är ett resultat av högerregeringens politik, som är både arbetar- och kvinnofientlig.

När välfärden monteras ned ökar den dubbla pressen på kvinnor, t ex i form av att både lönearbete och dessutom anhörigvårda mer. 42 procent av alla kvinnliga arbetare har ont i axlar eller armar varje vecka jämfört med 35 procent av männen^[26]. ■

Noter

[6] Brottsförebyggande rådet, Brå, 2014.

[7] "Slagen dam", Brottsoffermyndigheten, 2001. Undersökningen är gammal, men omfattande i sitt slag.

[8] Brå, 2014.

[9] Nationella trygghetsundersökningen "NTU 2013", Brå.

[10] "Män, sluta förminska mäns våld mot kvinnor" av Loan Sundman.

[11] "Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer", Brå 2007.

[12] Programmet "Veckans brott", säsongsavslutning, december 2012, SVT.

[13] Kvinnorapporten: "De har tagit mitt liv men inte dödat mig" av Etikkommissionen i Sverige, 2014.

[14] Socialstyrelsens tredje årliga öppna jämförelser av kommunernas stöd till brottsoffer: "Stöd till brottsoffer, 2014".

[15] "Väldsutsatta kvinnor och barn som bevitnat våld. Slutrapport från en nationell tillsyn 2012-2013".

[16] skr.2007/08:39.

[17] Brå rapport 2010:4.

[18] "Kartläggning av skyddade boenden" av Socialstyrelsen, 2013.

[19] "Common ground for Europeans and muslims among them", Gallup 2008.

[20] Gallup 2007, på uppdrag av USA Today och CNN.

[21] Fritt översatt ur "Texas Penal Code Art.1220", upphävd 1973.

[22] "Comparatively Speaking: The 'Honour' of the 'East' and the 'Passion' of the 'West'", 1997, Lama Abu-Odeh.

[23] "På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 2014", SCB.

[24] Riksdagens utredningstjänst.

[25] "Sveriges Jämställdhetsbarometer 2014, Tid, makt och pengar" av LO. Lön och tjänstgöringsgrad.

[26] "Arbetsmiljö 2012 - Klass och kön" av LO.

4. HEDERSSTRUKTURER

4.1. Hedersbegrepp

I det svenska språket finns begreppen heder och ära sedan långt tillbaka i historien. Generellt handlar personlig heder om en individs sociala status utifrån andra individers uppskattning av det personliga värdet. Behovet av heder kommer ur ett mänskligt behov av uppskattning och kärlek som alla människor har. Hedersbegreppen skiljer sig åt runtom i världen, men också mellan olika grupper/subkulturer i samhället (politiska organisationer, militära enheter, kriminella gäng, religiösa samfund etc). Vad som anses hedersamt eller skambelagt ändras på olika platser i världen utifrån samhällelig utveckling och inom subkulturer även utifrån förutsättningar specifika för dem.

I det arabiska språket finns olika begrepp för manlig heder; 'sharif' har sin källa i mannens eget beteende; 'namus' har sin källa i sina kvinnliga familjemedlemmars beteende (betyder dygd och är främst knuten till kvinnans sexuella integritet). Mannen har alltså både sharif och namus. En mans sharif är hans eget ansvar och kan öka och minska genom hans handlingar. En mans namus är de kvinnliga familjemedlemmars ansvar genom sitt uppförande. Ett tredje begrepp, 'ird', är en heder alla kvinnor 'föds med', som något intakt. Ird kan bara minska, aldrig öka. När kvinnan förlorar sin ird minskar mannens sharaf och/eller namus. Dessa begrepp och innehållen i dem skiljer sig också åt mellan olika länder.

I delar av Latinamerika finns utöver begreppet 'honre' (heder) även det manliga begreppet 'machismo': ett 'positivt' begrepp för en mans manlighet, aggressivitet och dominans över kvinnor. En familjs heder fastställs genom mannens machismo och kvinnans 'vergüenza' (skam). En mans manlighet anses vara kopplad till kvinnliga familjemedlemmars kyskhet, ödmjukhet och moderlighet samt att kvinnorna "känner skam" i närvaron av en man. En kvinna som utmanar mannen "saknar skam". Med uttrycket "ella tiene vergüenza" – "hon har skam" – åsyftas att "hon vet sin plats".

4.2. Beskrivning av hedersrelaterat förtryck

Elektra är en verksamhet på Fryshuset som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck. De beskriver hederskultur på följande sätt:

"En hederskultur är baserat på uppfattningen att mannens heder är beroende av andra familjemedlemmars sociala beteende. Av särskild vikt är de kvinnliga familjemedlemmarnas kyskhet som också utgör gränser mellan heder och skam.

Hedersvåld utövas av kollektivet (gruppen, familjen) som en legitim, oundviklig handling för att straffa kvinnors olydnad, bevara och rentvå familjens heder och värna om familjens sociala anseende. Våldet är kollektivt planerat, kollektivt sanktionerat och ofta kollektivt utövat. Förövarna skyddas av kollektivet, vilket också leder till få anmälningar och åtal.

Det hedersrelaterade våldet är framförallt psykiskt våld: kränkningar, skambeläggning, förödmjukelse, ingen möjlighet till privatliv, nervärdering, undandragen kärlek och omsorg, förskjutning, förföljelse och hot.

Det sociala våldet yttrar sig i isolering, förbud att delta i normala aktiviteter i samhället, tvång till avvikande klädsel och beteende, deprivation [fråntagande av stimulering], ofrivilligt bortrövande, arrangerat äktenskap. Samtliga är direkta kränkningar av individens grundläggande rättigheter som är skyddade både av nationell och internationell lagstiftning. Trots detta fortsätter kränkningarna dagligen, ofta i tystnad, och straffriheten är stor då få anmäler.

Våldet drabbar i störst utsträckning kvinnor, framförallt unga kvinnor, men även män kan drabbas genom att de tvingas till äktenskap. Dessutom kan hedersförtrycket också drabba män som stödjer eller beskyddar en utsatt kvinna; inleder en relation med en kvinna som anses tillhöra en annan man; inleder en relation med en kvinna mot hennes familjs vilja; eller lever som homo- eller bisexuell."^[27]

4.3. Att leva med krav på heder

Norma Khoris bok "Förlorad heder" handlar om henne själv och hennes bästa väninna Dalia, om deras familjer, drömmar och om kärlek i Jordanien. Dalia, som är muslim, mördas av sin far då han får reda på hennes kärlek till Michael, som är kristen. Norma beskriver i upprinnelsen till tragedin deras uppväxt, hur livet förändras snabbt för en flicka mitt under barndomen.

”...Aqaba lockade som det gjort varje vår sedan jag var barn. Det var dit min och Dalias familjer alltid hade rest, och fortfarande reste, för att njuta av Jordaniens enda badort. Åh, så Dalia och jag hade älskat Aqaba... Medan Dalia och jag det här året försökte komma på ett sätt att slippa följa med mindes jag för ett ögonblick den frihet vi hade upplevt när vi var mycket unga, när vi fortfarande var små prinsessor. Det var den korta period då allt vi gjorde var näpet och alla ville leka med oss. Så idyllisk den såg ut sedd på tjugo års håll, tiden då min far var tillgiven, då vi tumlade runt med våra bröder, då vi plaskade och skrattade i Aqabas vågor och hade på oss baddräkt eller vad vi ville och kände solen på våra sandiga barnkroppar. Det var innan avståndet ökade mellan mig och min far, som hade kramat mig och hållit min hand då vi letade snäckor. Innan mina bröder slutade vara vänner och förvandlades till vakthundar. Någon gång ungefär när jag fyllde nio var det slut med ömhet och lekfullhet... Den dag vi fyllde arton hade det emotionella avståndet mellan oss och männen i våra familjer vuxit till en oöverstiglig klyfta... När vi nu reste till Aqaba var vi en del av den anonyma massa av höljda kvinnor som inte längre tilläts uppleva havets magi.”^[28]

Det finns regler för båda könen. Norma beskriver ett helt kluster av regler för både kvinnor och män fast på olika sätt:

”...låt er inte luras av Mohammeds frihet att bära jeans eller besöka barer. Båda könen är bundna av de tusentals regler som täcker Jordanien och Mellanöstern likt en tät gobeläng av överlappande och sammanflätade skikt av muslimska, arabiska, kristna och judiska oskrivna lagar och traditioner, alltsammans dominerat av Koranens genomgripande kraft. Skillnaden är förstas att om män bryter mot några av dessa regler blir de förlåtna. Begränsningarna för kvinnor är svårare att räkna upp, eftersom listan ständigt växer och stuvas om både av manliga lagstiftare och av männen i en kvinnas egen familj. Och om en kvinna bryter mot några av de regler hon ska följa, då får hon inte del av lyxen att bli förlåten. Hon måste straffas.”^[29]

En röd tråd i att leva med krav på heder, med tvång och att bli kontrollerad är att bli skuldbelagd. I boken ”Vilsen längtan hem” skriver Melissa Delir om flykten från sin familj i Sverige, som är kristna från Syrien. Melissa beskriver hur föräldrarna försöker manipulera henne och spela på hennes känslor för att få henne att komma tillbaka från stödboendet. När hon först lovar att flytta hem igen, men sen ändrar sig och föreslår en egen lägenhet i närheten av föräldrarna anser fadern att hon har dragit skam över honom. Han skriker till henne i telefonen:

”Du tar livet av mig och hela din familj. Vad ska folk säga nu? Är det inte tillräckligt att du har skämt ut oss här i Sverige? Nu har du skämt ut oss i Syrien också. Slakten kommer undra varför du inte är med oss i sommar, och då kommer jag säga att du dött! Det är bättre att säga så än att du lever men inte är tillsammans med din familj. Vad ska jag säga till slakten?”^[30]

4.4. Förekomst i världen

5 000 kvinnor mördas varje år i hederns namn, i 52 länder^[31]. Mörkertalet är stort, bara i Pakistan beräknas 1 000 mord i hederns namn ske på ett år. Andra länder där mord i hederns namn är som mest vanliga är Egypten, Libanon, Marocko, Syrien, Turkiet och Jemen. Därutöver har det rapporterats om mord i hederns namn i bland annat Bangladesh, Brasilien, Ecuador, Indien, Israel och Uganda^[32]. I Sverige och andra europeiska länder finns exempel på mord i hederns namn av personer med rötter i hemländer där hedern spelar en stor roll.

Varje år dödas 1 000 unga i Indien – mord direkt kopplade till tvångsgifte och kastsystemet^[33].

”Tvångsäktenskap och hedersmord är ofta sammanflätade. Giftermål kan påtvingas för att rädda heder, och kvinnor kan mördas för att ha avvisat ett påtvingat giftermål och gift sig med en partner av eget val vilket inte är acceptabelt för flickans familj”^[34].

Mer än 135 miljoner flickor och kvinnor har utsatts för könsstympning och två miljoner flickor och kvinnor riskerar att utsättas för könsstympning varje år i världen^[35]. Detta extrema uttryck för kvinnoförtrycket sker på olika sätt; klitoridektomi (delvis eller totalt borttagande av klitoris och de inre blygdläpparna, med eller utan bortskärande av de yttre blygdläpparna) eller excision (delvis eller totalt borttagande av klitoris och/eller klitoris förhud) med syftet

att ta bort kvinnors möjlighet till sexuell njutning; infibulation (förminskning av den vaginala öppningen genom en försegling) med syftet att förhindra samlag, tills maken önskar öppna förseglingen för att själv ha samlag.

4.5. Förekomst i Sverige

Ungdomsstyrelsens kartläggning^[36] visade att 70 000 unga i Sverige upplever att de inte har möjlighet att fritt välja vem de ska gifta sig med. Av dessa svarade 8 500 att de ofta oroar sig över sin situation. En tredjedel av alla flickor som omhändertogs enligt LVU (lag med särskilda bestämmelser om vård av unga) levde med denna oro.

I en kartläggning beställd av Stockholm stad^[37], baserad på enkätundersökningar av elever i årskurs 9 och socialtjänstens akter, svarade 23 procent av flickorna att de har krav på sig att vara oskuld när de gifter sig, 16 procent att de inte får välja vem de ska gifta sig med och 11 procent av flickorna att de har restriktioner för tiden i skolan och på fritiden.

Varje år dödas ca 17 kvinnor av närstående män. Polisens expert på hedersrelaterat våld, Kikki Åhre Älgamo uppskattade 2006 att det årligen begås 1-3 "hedersmord" i Sverige.

En kartläggning 2006^[38] visade att 10 av 15 stödverksamheter (telefonjourer, skyddade boenden, grupper inom Socialtjänsten) hade varit i kontakt med flickor som av sina föräldrar uppmanats att ta sina liv. Fem av verksamheterna uppgav att de ofta hör talas om självmord som i själva verket varit mord.

Även pojkar drabbas av förtryck i hederns namn. Bahar Sharsten, projektassistent för ett skyddat boende, VoB Syd AB, uppgav i en intervju^[39] att 10 av 40 placeringar i deras skyddade boende är av pojkar.

Trots att pojkar har större friheter i vad de själva kan göra, kan de själva utsättas för våld, uteslutning eller mord om de bryter mot regler de ska hålla sig till. Men de måste också ansvara för att deras systrars regler efterlevs och förväntas ta på sig rollen som övervakare av systrar och därmed familjens heder. Men det ändå ett kvinnoförtryck i grunden som dessa pojkar drabbas av, eftersom både flickornas och pojkarnas uppträdande och efterföljande av regler är kopplade till just flickornas oskuld och 'renhet'.

4.6. Heder och sexuell läggning

De rådande genusstrukturernas (könsmaktsordning) könsnormer för män är också starka och drabbar män; normer för 'manligt' och 'kvinnligt' beteende används nästan alltid i all form av mobbning – både på skolor, arbetsplatser, på nätet eller i samhället i stort.

Homofobi är inte något helt skilt från kvinnoförtrycket och hederstänkande. Det är en del av könsmaktsordningen då män förväntas leva efter könsnormer för män som är konstruerade i relation till de normer som kvinnor förväntas rätta sig efter i ett samhälle där kvinnor anses vara det 'svagare könet'. Idag, precis som tidigare, utövar föräldrar och syskon våld och bestraffning av homosexuella barn eller syskon.

En undersökning från 2004^[40] visade att bland de svarande var hedersrelaterat våld på grund av sexuell läggning inte signifikant för en specifik kultur, religion eller etnicitet. Ungdomarnas föräldrar var protestanter, anglikaner, katoliker, grekiskt- eller armeniskt ortodoxa, judar och muslimer. Bland de svenska föräldrarna fanns både "medlem i svenska kyrkan" och "traditionell icke-troende arbetarklass".

Författarnas definition av denna hederskultur är "verksamhetssystem i vilkas kultur finns en heteronormativ hederskodex, som kräver våld för att återföra medlemmar till denna eller för att exkludera dem".

Homofobi och homofobt våld är mycket utbrett i Sverige. I en stor bland gymnasieelever i årskurs ett och tre 2013^[41] uppgav 25 och 24 procent bland de homo- och bisexuella att de blivit slagna under de senaste 12 månaderna jämfört med 10 procent av de heterosexuella eleverna.

4.7. Särdrag och gemensamma drag i strukturer

Det tydligaste särdraget i det kvinnoförtryck som utförs i hederns namn är dess kollektiva karaktär. Utföraren av våldet agerar oftast i konspiration med en stor del av familjen och/eller släkten. Förtrycket upprätthålls främst av fäder/äldre män i egenskap av en tydlig och stark patriarkal roll och drabbar i stor utsträckning unga: de egna döttrarna och även söner. Döttrarnas bröder manas ofta eller tvingas till att vakta sina systrars uppträdande och kontrollera deras umgänge.

Samtidigt som det finns tydliga särdrag och skillnader i det förtryck i hemmet som utövas i hederns namn och det förtryck i hemmet som inte sker i hederns namn (som ibland i tidningsartiklar beskrivs som 'svartsjukevåld' eller 'Crimes of passion'), så är de centrala likheterna något som förenar strukturerna bakom våldet mot kvinnor i hela världen: Särad stolthet, behovet att utöva makt samt kontrollera kvinnors sexualitet och fria vilja.

Statsvetarna Nancy V. Baker, Margery A. Cassidy och Peter R. Gregware^[42] menar att allt våld mot kvinnor i intima relationer har ett drag av känslor av heder och skam. Det innebär inte att våldet går att förenkla eller jämföra. Men det är viktigt att se hur strukturer utvecklas och förändras i sin karaktär och sitt innehåll. När våldet sker uttalat i hederns namn finns det enorm press på den som ska utföra våldet, en press som inte finns mot män som utövar våld utan uttalade hedersmotiv.

De tre författarna visar vilken roll den kollektiva pressen har. De tar upp fall i arabiska länder såväl som Grekland och f d Jugoslavien samt fall i kristna, muslimska och judiska familjer, delvis baserat på studier av den israeliska antropologen Joseph Ginat^[43]. I ett exempel tas en faders reaktion över sin ogifta datters graviditet. Efter ett år utan reaktion av fadern blev hans familj som ett resultat av detta förolämpad av modern till flickans älskare, varpå flickans mor upprörd och högt anklagade sin man för inkompetens och likgiltighet. Först då gick han in i sin datters rum och dödade henne.

Samma mönster följer i ett fall från en judisk familj. När en gift kvinna vägrade att avsluta en kärleksaffär vände sig maken till kvinnans far och anklagade honom inför andra att inte kunna kontrollera sin dotter. Fadern, en rabbin, som redan upplevde ogillande från sin församling, ströp sin dotter i ljust av den offentliga kritiken.

Det står klart att det alltså inte handlar om en enda persons värderingar, inte ens en familjs värderingar. Det handlar om omgivningens, hela samhällets värderingar där dessa individer agerar i.

När en man dödar en kvinna i västvärlden är det ofta en handling kopplad till hans uppfattning om att hon ska tillhöra honom och inte någon annan man. Men medan det i länder med mer utvecklad ekonomi och välfärd finns ett väldigt individualiserat förhållande till sin egen heder som ett resultat av ekonomisk och social utveckling är en mans heder i länder som upplevt långsammare samhällslig utveckling (eller kollaps som ett resultat av kris eller krig) en fråga för hela familjen, vars heder påverkas av varje enskild familjemedlems ageranden. I avsaknad av allt vad ett samhälle kan ge individen i fråga om välbefinnande och trygghet blir familjens roll större och där går kollektivets väl före individens vilja.

Det centrala i hedern är omgivningens uppfattning av individen. Detta är tydligt i fall som är kopplade till heder direkt och fall utan direkt koppling till heder. Fadime Sahindal mördades i hederns namn just på grund utav att hon gick ut offentligt med hur hennes familj försökte kontrollera henne. Att bli offentligt angripen var mer vanhedrande för fadern än hennes ovilja att lyda honom i sig. Den 15 maj i år mördades en kvinna av sin ex-sambo, Thomas, 56 år från Höganäs. Efter en längre tids svartsjuka och kontrollbehov blev hennes facebook-inlägg där han nämndes vid namn en våldsam utlösare. Det var alltså hedersrelaterat oavsett om han själv hade ett medvetet hedersbegrepp i relation till hans handlande. Alla män som slår, kontrollerar och förföljer är måna om att dölja det för andra. Detta gäller ofta också allt om deras relation samt hans egen karaktär, dåliga sidor och vanor: "Vad har du sagt om mig?". Även när vi talar om mord i hederns namn måste vi inse att det inte alltid är uttalat att det är ett mord i hederns namn. Pela Atroshis pappa beskrev själv sitt mord av sin dotter som ett "vredesmord"^[44] av samma ursäktande orsak som när vilken svensk mördare som helst vill förklara/rättfärdiga sitt handlande.

Även om det gamla Sveriges hederskultur (läs mer i kapitelavsnitt 4.11) inte längre finns kvar är skambeläggning av kvinnor (fråntagande av kvinnors heder) en central del i alla sexuella trakasserier kvinnor utsätts för. Skambeläggningen utifrån könsnormerna är strukturellt och genomsyrar även polis, rättsväsende och hela samhället.

Ett mord är ett mord och ett liv är ett liv oavsett skillnaderna. Ändå är skillnaderna viktiga att förstå för att kunna hjälpa de som drabbas. Det är svårare att stå upp mot kollektivet än att stå upp mot partnern/ex-partnern (vilket är svårt nog för den som utsätts) och det krävs mer för att ge skydd åt någon som flyr ett flertal potentiella gärningsmän.

4.8. Hederns drivkrafter

Juristen och sociologen Dicle Kogacioglu beskriver i en studie^[45] hur det i Turkiet är vanligt att "Crimes of honour" istället benämns som "Crimes of tradition". Det blir ett sätt att föra ansvaret ifrån sig själv och dagens samhälle till det förgångna. Hon kallar detta för "the tradition effect" och går i sin studie igenom hur turkiska partier, rättsväsendet, EU, turkisk och internationell media talar förenklat om hedersmorden som enbart en kvarleva av "gamla traditioner" när dessa institutioner själva upprätthåller förtrycket.

Kogacioglu tar också upp hur media och etablisemanget försöker göra gällande att problemen med hedersvåld och hedersmord är begränsade till landets kurder. Samtidigt är det uppenbart att Turkiets domstolar själva upprätthåller förtryck i hederns namn:

”Under mitt fältarbete, kom jag över många fall där domare tog hänsyn till vad som kan kallas kvinnors uppträdande i fråga om heder. Detta var mest synligt i skilsmäso-, underhålls- och vårdnadstvistsfall, där det var vanligt att se en domare och en domstolstjänsteman diskutera kvinnans klänning samt hennes och hennes motståndares berättelser i form av oskrivna kriterier för heder. Kvinnor som ansågs hedersvärda/ärofulla behandlades mer fördelaktigt under rättegångarna medan det inte fanns någon jämförbar beaktning av mäns beteende”^[46].

Kogacioglu menar att förenklingen av hedermord som något traditionellt och gammalt urskuldar institutionerna och maktstrukturer. Och faktum är att i Sverige diskuteras begrepp som kultur och religion ofta slarvigt, som enbart traditioner eller något diffust kvarvarande – inte om hur dessa traditioner har uppkommit, hur de bevaras och om de bekräftas idag och följaktligen inte om hur vi kan bekämpa dessa traditioner genom att förändra samhället som bevarar dem.

Så vilka drivkrafter och vilken materiell grund finns utöver traditioner? De tidigare nämnda Nancy V. Baker, Margery A. Cassidy och Peter R. Gregware definierar inte bara heder utifrån individen och familjen (som i den svenska debatten) utan ser till hela samhället; De hänvisar till en definition av heder av den amerikanska antropologen Jane Schneider^[47] som menar att heder i förhållande till sociala relationer kan förklaras som ”ideologin av de styrande vilken kämpar för att definiera, utöka och försvara sitt fäderneärv [eller arvegods] på en konkurrerande arena”.

De tre författarna tar exempel från Indien, där hedern i hemmet har betydelse för försörjningen av familjen då försörjningen kommer från ett familjeföretag. Hedern i hemmet överförs till kundkretsen. Om någon handlar bröd hos en familj vars heder ifrågasatts, kan även den som handlar sitt bröd där få sin egen heder ifrågasatt. Hedern kan påverka familjens möjligheter att ta lån för sitt företag eller hitta jobb till familjemedlemmarna.

Hederns betydelse ökar för människor där offentliga jobb, välfärd, skyddsnet och utbildning är mindre. Familjen är kollektivet som blir individens enda skydd mot fattigdom och utslagning när kapitalismen är oförmögen att utveckla samhället.

Uttrycken för vad män utsätter kvinnor för i namn av heder blir än mer extrema där levnadsförhållandena också är än mer extrema, som Pakistan där över 1 000 mord i hederns namn rapporteras årligen^[48].

Tahira Khan är forskare i internationella relationer och har i sin analys av det patriarkala våldet i Pakistan – ”Beyond honour: a historical materialist explanation of honour” – förklarat hedersbegreppet uppdelat i två delar; dels utifrån materiella värden som egendom och pengar; dels utifrån icke-materiella värden som kontroll över kvinnor och barn i det privata samt kontroll av familjen och släkten i det offentliga. Hon visar att både de materiella och icke-materiella värdena skapar omgivningens syn på hur hedervärd en specifik man anses vara.

”Den fråga som uppstår här är varför fattiga och ekonomiskt marginaliserade makar, fäder och bröder reagerar betydligt mer brutalt mot sina kvinnors olydnad jämfört med män från överklassen? Enligt min mening tenderar ekonomiskt utblottade män att upprätthålla sina sociala ägodelar starkare eftersom det enda de äger är deras heder, varav deras kvinnors lydnad och efterlevnad är den viktigaste källan. När denna egendom blir en källa till social respektlöshet, eliminerar de källan till den respektlösheten, kvinnan...”^[49]

Mord för att återställa tappad heder förekommer i alla samhällsklasser menar hon, men också att bland de fattigaste innebär avsaknaden av materiella medel att bevakandet av den icke-materiella hedern blir extra viktigt.

Hedern, det sociala kapitalet, blir oersättligt när man saknar andra tillgångar och välfärdsstaten är svag. Även en fattig kan ha heder. Har man förlorat hedern befinner man i ett tillstånd av skam. Då har man ingenting.

Ett mord i hederns namn kan också ofta dölja helt andra motiv, där hedern blir ett sätt att legitimera brottet och få ett mildare straff. Exempelvis är det vanligt att dispyter om hemgiften, skulder till långgivare eller andra ekonomiska affärer är det egentliga orsaken bakom ett mord som skett i hederns namn.

”De anklagar andra, jämförelsevis rikare män i samhället för att ha olagliga relationer med deras egna kvinnor. De utpressar ”andra” män; de dödar sin egen kvinna, förklarar henne omoralisk; sedan gör de upp om frågan med den anklagade mannen genom att framtvunga en större summa pengar för att skona hans liv. Eller de kan göra upp gammal fiendskap genom att döda en man från en rivaliserande familj, sedan för att undvika straff för mordet döda sina egna kvinnor (hon kan vara en fru, syster, dotter, även en mamma), placera den rivaliserande mannens kropp bredvid kroppen av den mördade kvinnan och förklara båda [att vara] omoraliska i vet-

skap om att rättsliga och brottsbekämpande organ skulle åberopa lagen om plötslig provokation eller vredesutbrott och minska sitt straff. Dessa metoder förekommer bland alla ekonomiskt låga klasser i semi-/landsbygdsområden i Sindh- och Punjab-provinserna i Pakistan.”^[50]

Andra exempel på hur ekonomiska motiv döljs bakom hedersbegreppen kan vara att ett tvångsäktenskap uppstår genom att fadern gör upp om en skuld med en fordringsägare.

Khan visar hur det finns två aspekter: en öppen och en förtäckt. Den öppna handlingen döljer det förtäckta motivet. Handlingen kan vara mord eller att sälja/gifta bort en kvinna med heder som ursäkt. Det förtäckta motivet är ekonomiskt. Kvinnan blir en vara på ett specifikt sätt i ett specifikt ekonomiskt system som både innehåller kapitalism och feodalism/stamkultur. En kvinna kan säljas till prostitution om hon har förklarats vara omoralisk. Men även giftermål under dessa ekonomiska strukturer är en form av prostitution där bytesmedlet i varor och pengar sker i form av brudpris (mahr). I båda fallen blir kvinnor mänskliga råvaror. Friedrich Engels, en förgrundsgestalt i den vetenskapliga socialismen, beskrev i sin analys hur äktenskap och prostitution var två sidor av samma mynt i 1800-talets Europa – innan industrialiseringen och välfärdsstaten banade väg för ett omskapande av sociala institutioner som familjen och kvinnors ekonomiska oberoende innebar att fädernas kontroll över döttrars äktenskap och sexuella frihet minskade.

En slutsats som kan dras är att kvinnoförtryck ökar när fattigdom och misär ökar. Karl Marx beskrev detta redan för 150 år sedan:

”Ackumulationen av rikedom vid den ena polen betyder alltså ackumulation av elände, arbetsbörda, slaveri, okunighet, brutalisering och moralisk degradering vid motpolen.”^[51]

Marx slutsats är lika aktuell idag och beskriver en lika grundläggande process bakom kvinnoförtrycket idag.

4.9. En del av könsmaktsordningen

En del debattörer hävdar att ”hedersstrukturer” eller ”hederskulturer” är något helt skilt från andra förtryck av kvinnor – att könsmaktsordningen och hedersförtrycket är två olika strukturer. Men könsmaktsordningen är en global struktur/kultur.

Detta kännetecknar den globala könsmaktsordningen som finns och påverkar alla i hela världen:

- Mäns makt och ägande av produktionsmedlen och samhällets rikedomar.
- Kollektiv diskriminering av kvinnor i arbete, lön, hälsa etc.
- Hetero- och könsnormer med horstämpling, trakasserier och övergrepp mot de som bryter/utmanar normerna genomsyrar samhället, myndigheter, rättsväsende och religiösa samfund.
- Kvinnor riskerar ständigt att utsättas för social kontroll, tvång, våld, våldtäkt och mord.
- Global kapitalistisk marknad för handel med kvinnors kroppar, prostitution, porrindustri och sexistisk reklamindustri.

Lokalt skiljer sig uttrycket för kvinnoförtrycket sig åt som ett resultat av historiskt skilda utvecklingar främst ekonomiskt och därför följaktligen socialt. Alla strukturer/kulturer är dessutom i ständig förändring under påverkan av ekonomisk utveckling, krig, politik, hur klassmotsättningar utspelar sig, vilka klassintressen som dominerar och vilka kamprörelser som utvecklas.

I områden som präglas av kvarvarande feodalism, koloniala arv, outvecklad välfärd samt brutala kontrarevolutioner mot arbetar- och kvinnokampen finns därför tydliga särdrag:

- Överhängande kollektivistisk hedersmedvetenhet. Förtryck sker ofta i namn av heder.
- Starkare religiös förklädning av hedersbegrepp och kvinnors underordning.
- Förekomst av tvångs-, barn- och månggiften samt ekonomiska uppgörelser för giftermålet mellan familjer.
- Förekomst av social segregering mellan könen i skola/umgänget utanför familjen.
- Förekomst av könsstympning.

4.10. Kapitalismen reproducerar förtrycket

Dessa områden sammanfattas ofta slarvigt som ”utvecklingsländer”. Men benämningen är borgerlig och ger in-

trycket av dessa områden kan utvecklas på basis av frihandel och nyliberalism.

Trots att kapitalismen i dessa områden är relativt outvecklad i global jämförelse – i form av en inhemsk kapitalistklass och industriell utveckling – är mer kapitalism inte lösningen. Det globaliserade kapitalet/imperialismen superrationaliserar bort lokal produktion, påtvingar strukturanpassningsprogram, nyliberalism och privatiseringar, vilket befäster fattigdom och därmed kvinnors låga ställning. Kolonialismen och imperialismen har under hundratals år utstakat de ekonomiska, sociala, politiska och religiösa klyftorna mellan de rikaste delarna av världen och de fattigaste delarna av världen. Kvinnor från ekonomiskt utsatta förhållanden i mindre utvecklade kapitalistiska länder blir handelsvaror för konsumenter i mer utvecklade kapitalistiska länder. Kvinnor utnyttjas i detta som prostituerade, surrogatmödrar, importfruar eller slavliknande arbetskraft.

4.11. Hederns historia i Norden

I antologin ”Hedersmord. Tusen år av hederskulturer”^[52] ifrågasätter en rad sakinsatta den allmänna uppfattningen att hederskulturer inte existerat i den nordiska historien. Med hedersdefinitionen att en ”stark kontroll som utövas mot en person i släkten när denne bryter eller förväntas bryta mot normen som gäller för gruppen”, menar historikern Eva Österberg^[53] att det i Norden funnits just en sådan kontroll. Skammen hos ogifta mödrar överfördes till hela familjen och kunde återställas genom att barnet dödades av ’änglamakerskor’ eller om familjen var mer välställd att dottern reste bort för att föda och adoptera bort barnet. Dödandet av oäkta barn för att bevara heder praktiserades ända fram till 1930-talet.

Österberg visar hur den svenska staten upprätthöll en kontroll av kvinnor utifrån heder och skam ända in i 1930-talet. Hon menar att hedersmord däremot inte var nödvändigt då staten tog ett stort ansvar att upprätthålla hedersnormerna. Att staten straffade kvinnors otrohet med fängelse var samtidigt ett skydd från att bli mördad av en närstående släkting eller partner^[54].

Ända in i 1900-talet bestraffades utomäktenskapliga brott med fängelse och böter. Horsbrott avkriminaliserades 1937. Både män och kvinnor kunde dömas till att bli fräntagen heder (och oftast egendom). De dömdes till vanförelse som straff för både mord och lägersmål (olovligt sexuellt umgänge mellan man och kvinna) – en dom som innebar förlust av ära och därmed förlust i medborgerliga rättigheter och förmåner. År 1918 avskaffades slutligen straffet för lägersmål, som då var böter och kyrkoplikt. År 1937 avskaffades straff för vanförelse och därmed laglig väg att fränta förmåner utifrån fräntagandet av heder.

Långt in på 1900-talet kunde gifta kvinnor på den svenska landsbygden bära huvudduk eller sjalett som ett tecken på ärbardhet och att hon tillhörde en man. Ogifta kvinnor som blev med barn kunde tvingas bära en röd ”horklut”^[55]. Lösdrivarlagen från 1885 användes ända fram till 1959. På pappret var det en lag mot prostitution men som användes mot alla kvinnor ur arbetarklassen för att begränsa självständighet och rörlighet. Kvinnor kunde bli häktade för att ha vistats utomhus vid olämpliga tidpunkter. Detta var en statligt sanktionerad smutskastning av kvinnor (fattiga) som byggde på könsrollstänkande och uppdelning mellan ärbard kvinnor och horor.

De värsta statliga övergreppen under 1900-talet var tvångssteriliseringarna. Under 40 år tvångssteriliserades 63 000 människor på sexistiska (och rasistiska) grunder, varav 95 procent var kvinnor. Många var unga och fattiga kvinnor som stämplats som olämpliga mödrar, ofta i samband med att de sökt abort. Lagen praktiserades fram till 1976. Lagar och kvinnors ställning har inte förändrats till det bättre på ett jämnt och gradvist sätt. Lagarna som kontrollerade kvinnor hårdnade faktiskt under 1800-talets gång. Ulla Wikander, professor i ekonomisk historia, förklarar varför:

”Det pågick en social konstruktion under 1800-talet av en offentlig och en privat sexuell sfär. Det fanns kvinnor i båda dessa sfärer. Men det handlade om olika kvinnor. Giftna kvinnor var en sort för sig medan kvinnor som var prostituerade eller bara godtrogna och fattiga och utan manliga släktingar, kvinnor som kanske arbetade som pigor inne i familjens sköte, var en annan sort. Män kunde lätt växla mellan den ena sfären, mellan bordellen, älskarinnan och hustrun i hemmet. Mäns lagar segregerade kvinnor och försökte kontrollera deras beteende”^[56].

Det tillkom hårdare lagar mot skilsmässa, mot kvinnors rörelsefrihet och mot kvinnors och barns rätt att utpeka faderskap (för att skydda förmögna män mot utkrävande av att underhålla fattiga kvinnor och barn samt att skydda arvet). Kapitalismen befäste med andra ord kvinnoförtrycket juridiskt tills dess att kvinno- och arbetarrörelsen tog aktiv kamp och rättigheter kunde vinnas under 1900-talets fortsatta kvinno- och arbetarkamp. Våldtäkt inom äktenskapet var lagligt i Sverige ända fram till 1965. ■

Noter

- [27] elektra.fryshuset.se/om-elektra/vad-ar-hedersvald-och-fortryck/
- [28] "Förlorad heder" av Norma Khorl.
- [29] Ibid.
- [30] "Vilsen längtar hem" av Melissa Delir.
- [31] FN.
- [32] FN:s kommission för mänskliga rättigheter.
- [33] India Democratic Womens Association.
- [34] Fritt översatt citat av de juridiska experterna Anil och Ranjit Malhotra, i The Times of India, 2010-07-04.
- [35] Amnesty International.
- [36] "Gift mot sin vilja", Ungdomsstyrelsen, 2008.
- [37] "Hedersrelaterat förtryck och våld i Stockholm Stad, rapport 2009".
- [38] Kaliber och Front i P3, oktober 2006.
- [39] "Om pojks situation i hederskultur", av Frida Lindgren, Socialhögskolan, Lunds universitet, 2005.
- [40] "Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning", Länsstyrelsen i Skåne län.
- [41] SCB.
- [42] "Family killing fields: honour rationales in the murder of women" av statsvetarna Nancy V. Baker, Margery A. Cassidy och Peter R. Gregware, 1999.
- [43] Joseph Ginat, författare av "Illicit sexual relationships and family honor in Arab society. Israeli Studies in Criminology", 1979.
- [44] Emre Güngörs möte med Agid Atroshi, 2008 i Duhok, norra Irak.
- [45] "The tradition effect: Framing honour crimes in Turkey", vol 15: "differences: A journal of feminist cultural studies" av Dicle Kogacioglu, 2004.
- [46] Ibid. Fritt översatt.
- [47] Jane Schneider, författaren av "Of Vigilance and Virgins: Honor, Shame and Access to Resources in Mediterranean Societies", 1971.
- [48] FN.
- [49] Fritt översatt ur "Beyond honour: a historical materialist explanation of honour" av Tahira Khan, 2006.
- [50] Ibid. Fritt översatt.
- [51] "Kapitalet", band 1, av Karl Marx 1867.
- [52] "Hedersmord. Tusen år av hederskultur", Kenneth Johansson (red.), 2006.
- [53] Ibid: "Heder, hat och förtvivlan" av Eva Österberg.
- [54] Ibid: "Dagens hedersmord kontra nordiska kvinnors historia" av Marie Lindstedt Cronberg, 2008.
- [55] "Bakom slöjan" av Anne Sörman, 11 juli 2006 i Populär Historia.
- [56] "Kvinnoarbete i Europa 1789-1950 – Genus, makt och arbetsdelning" av Ulla Wikander.

5. KVINNOFÖRTRYCKETS URSPRUNG

5.1. Våldet är strukturellt

För att förklara mäns förtryck av kvinnor och kvinnoförtryckande värderingar om att män är överlägsna kvinnor måste man börja med att analysera den materiella grunden i samhällen människor lever i. Idéer såväl som värderingar och traditioner är inte något förutbestämt eller 'naturligt', utan samtida skapelser av en mängd faktorer som formar människors förutsättningar. Friedrich Engels, en förgrundsgestalt inom den vetenskapliga socialismen, skrev i "Anti-Dühring":

"Samhällets ekonomiska struktur var avslöjad som den faktiska grundval, ur vilken hela överbyggnaden av rättsliga och politiska institutioner lika väl som de religiösa, filosofiska och övriga föreställningar under varje historisk epok i sista hand måste förklaras."^[57]

Existensen av ett strukturellt kvinnoförtryck manifesteras överallt idag, som det faktum att kvinnor utgör 40 procent av världens arbetsstyrka (ej inräknad det oavlönade arbetet i hemmet, då blir det en överväldigande majoritet av allt arbete) men enbart äger 1 procent av världens egendomar. Lönearbetande kvinnor tjänar bara 62 procent av männens inkomster i Tyskland, 64 procent i Indien och ca 80 procent i Mexiko och Egypten^[58].

I motsats till de flesta länder i världen där det finns fler kvinnor än män finns det i Kina och Indien bara 93 respektive 94 kvinnor per 100 män. I Ryssland går det 116 män per 100 kvinnor^[59]. Totalt beräknas att det "fattas" mellan 60 och 100 miljoner kvinnor i Sydasiens, Nordafrika, Mellanöstern och Kina^[60]. Kvinnans låga ställning och 'värde' leder till att de får sämre sjukvård, hälsa, färre vaccinationer och därmed högre dödlighet. Dessutom utförs många selektiva aborter i fattiga familjer.

Runtom i världen – särskilt i Asien, Latinamerika och Afrika – är det kvinnorna som utför det hårdaste, farligaste och ofta mest monotona arbetet, i sammansättningsfabriker ägda av multinationella storföretag, under fruktansvärda villkor och extremt låga löner.

På samma sätt som under klassamhällets framväxt har den ekonomiska och därmed politiska maktbalansen mellan man och kvinna, även idag, gett upphov till och reproducerat motsvarande maktförhållanden inom familjen, som sexuellt våld eller tvång att leva efter regler utifrån hedersbegrepp.

5.2. Innan klassamhället

En analys av patriarkatets ursprung är nödvändig. Utan en vetenskaplig syn baserad på fynd och forskning inom antropologi och etnologi hamnar människor lätt i gamla unkna förklaringar till kvinnoförtrycket, som att det skulle vara "Guds vilja" eller biologiska och genetiska faktorer.

I den då banbrytande boken "Familjens, privategendomens och statens ursprung"^[61] slår Friedrich Engels fast att det systematiska kvinnoförtrycket och patriarkatet uppstod jämsides med klassamhället. Trots att Engels skrev boken 1884, när antropologin inte ens var i närheten av vad den är idag, har allt fler fynd, och allt fler forskare i modern tid visat, att det Engels redan då konstaterade till stor del är korrekt.

Engels byggde på dåtidens antropologiska kunskaper om släktskap i olika kulturer, främst Lewis H Morgans studier av de irokesiska indianernas släktskapssystem. I dag vet vi att sambanden mellan ekonomin och familjenormerna är långt mer komplicerade. Men de grundläggande analyserna står sig och är ovärderliga.

Innan klassamhällets uppkomst organiserades samhället matrilineärt (kvinnlig släktföljd) och män och kvinnors arbete – även vid tydlig arbetsfördelning – värderades lika.

Äktenskapets karaktär varierade i de primitiva samhällena. Både paräktenskap och gruppäktenskap var vanliga. I det förra fallet var det i allmänhet relativt enkelt att upplösa äktenskapet på den ena partens begäran. Även om graden av sexuell frihet i dessa äktenskapliga arrangemang varierade enormt i primitiva samhällen, kan inte monogami (enbart en sexpartner) sägas varit normen.

Barnen uppfostrades kollektivt. En hel del tyder också på att amningen var kollektiv. Dessa faktorer gjorde att även nyblivna mödrar kunde delta i det gemensamma arbetet och insamlandet av mat.

Lasse Berg, som har skrivit "Gryning över Kalahari" och "Skymningssång över Kalahari" har intervjuat de främsta vetenskapsmännen inom evolutionslära, arkeologi och paleontologi (vetenskapen om förhistoriskt liv) för att skapa sig en bild över hur människan levde för ca 150 000-200 000 år sedan då de första människorna bildade jägar- och samlarsamhällen.

”Det som gjorde dessa nya människor så framgångsrika var att deras samverkan inkluderade alla i gruppen. Det kan vi se på att de som finns kvar av detta ursprungsfolk lever påfallande egalitärt. Det gäller bushfolken i Kalahari som funnits där i närmare 150 000 år och det gäller pygméerna som sedan 50 000 år levt i Centralafrikas urskogar. Båda dessa grupper har i stort sett varit opåverkade av andra tills de alldeles nyligen, för några hundra eller tusen år sedan, kom i kontakt med andra”^[62]

Bushmännen har inget ord för konkurrens i sitt språk.

Marija Gimbutas, professor i europeisk arkeologi vid University of California i Los Angeles 1963-1991, ägnade en stor tid åt att kartlägga Europas neolitiska (yngre stenålder) historia^[63]. I kontrast till många etablerade föreställningar om tiden före bronsåldern som våldsam och hård hävdade hon att dessa samhällen snarare präglades av mer jämställda relationer, fred och kvinnors framträdande ställning. Bland bevisen är de många arkeologiska fynden av statyetter föreställande gudinnor istället för gudar.

I ”Toward an Anthropology of Women”^[64] finns Karen Sachs jämförande studie av fyra afrikanska samhällen att ta del av. Kvinnorna i Mbuti (ett samlar- och jägarsamhälle med kollektiva produktionsresurser) utsattes inte för några sexuella, sociala eller politiska inskränkningar, medan sådana inskränkningar å andra sidan var regel hos Ganda (jordbrukssamhälle baserat på privategendom).

Arkeologen Ian Hodder, ordförande för institutionen för kultur och socialantropologi vid Stanford University i USA, är mest känd för utgrävningen av den 9 000 år gamla neolitiska platsen Çatalhöyük i centrala Anatolien (nuvarande Turkiet). Hans arkeologiska fältarbete där inleddes 1994 och gett några av de starkaste vetenskapliga bevisen om den relativa statusen för kvinnor och män. Han hittade ”få bevis på radikalt olika livsstilar”. Det faktum att alla skelett hade kolåterstod på sina revben från att spendera tid i rökfyllda hus visar att kvinnor inte var bundna till hemmet i högre utsträckning än män. Fynd i gravar visade att det inte existerade en könsbaserad arbetsfördelning.

”Det måste ha varit skillnader i livsstil i relation till förlossningen, men dessa skillnader verkar inte vara relaterade till stora sociala skillnader”^[65].

Spåren av tidigare matrilijsnära samhällen finns på alla kontinenter. Dagens största ännu existerande matrilijsnära samhälle är det islamiska Minangkabau på västra Sumatra med fyra miljoner invånare (kvinnlig släktföljd och jordkontroll. Männen flyttar in i kvinnans hem vid giftemål).

5.3. Kvinnoförtryckets uppkomst

Kvinnoförtrycket och klassförtrycket utvecklades i samma process. Utvecklingen var utdragen och ojämn på olika platser utifrån olika förutsättningar. Men gemensamt var att underkuvande av det ena förutsatte underkuvande av det andra. Kön blev inte bara en social skapelse, det blev en form av klass i sig. Familjen blev en kärnfamilj, en både ekonomisk och sexuell enhet där kvinnans kropp, reproduktion och barn blev mannens egendom.

Jordbruket började utvecklas omkring 8 000 f Kr. Men de kollektiva principerna och jämställdheten mellan könen levde vidare i flera tusen år i Europa. Först i samband med tidig bronsålder (omkring 6 500-4 500 f Kr) kommer bevis genom fynd som tyder på nya sätt att organisera sig; vapen i enskilda gravar istället för keramik och verktyg i kollektiva gravkammare. I denna tid bredde våld ut sig, privat äganderätt blev vanligare och nya manliga gudar trängde undan gamla kvinnliga gudinnor.

Klasssamhället och därmed patriarkala strukturer uppstod på olika platser under olika perioder, för mellan 2 000 och 8 000 år sedan. Övergången till boskapshållning och jordbruk gjorde människan bofast, vilket möjliggjorde samlande av överskott. Arbets- och ansvarsfördelning mellan män och kvinnor fanns redan men kom med överskottssamlande att omkullkasta kvinnans ställning och inflytande. Med de rikare männen som ägare av boskap och jord kom de i konflikt med moderrättsklanen (’moderrättsgens’ i Engels texter) och dess kvinnliga ätt/linje samt kollektiva hushållning. I denna process kom moderrättsklanen och storhushållen att gå under och kvinnorna flyttade in i männens egna hushåll.

Det systematiska förtrycket av kvinnor som kom att följa var alltså en konsekvens av kampen mellan gemensam och privat egendom där den senare vann. Det sociala förtrycket kunde enbart utvecklas där det hade ägt rum en långvarig produktion av socialt överskott (samhällelig ställning utefter produktivitet), där kampen för kontroll av överskottet, nödvändiggjorde kontroll över produktiva (arbetskraft/redskap) och reproduktiva (barnafödande) funktioner.

Produktionen av överskott innebar också en utbytesprocess där överskottets värde blev tydligt i förhållande till vad man kunde byta det med. Kontrollerandet av denna handel blev avgörande i etablerandet av en tydligt härskande klass av män.

Att kvinnans historiska nederlag i denna process inte skedde i ett slag visar Karen Sachs i sina studier av ”trädgårdssamhällen” (horticultural societies). Barnen räknades efter männens linje för att säkra arv och bosättning efter äktenskapet skedde hos mannens familj. Men även här hade kvinnor fortfarande mycket större inflytande än vad som blev vanligt när mer avancerade klassamhällen slog rot. En kvinna värderades inte enbart som en hustru, underordnad i en annan mans hushåll; Hon värderades också som ’syster’, någon med inflytande i beslutsfattandet med sin egen härstamning som grund, då maken samt makens släkt hade intresse av att upprätthålla goda relationer med denna härstamning. Hennes position som en hustru gav hennes mans släkt (inklusive hans mor och systrar) en viss kontroll över hennes produktivitet. Men hennes ställning som en syster gav henne anspråk över råvaror. Som syster och slutligen mor blev hon någon som kontrollerade arbete och produktiva sätt^[66].

Framväxandet av en stat förstärkte den patriarkala karaktären inom familjen och även arvet. Dessa utvecklingsförlopp – som ägde rum under många tusentals år och på både ett ojämnt och sammansatt sätt – skapade de tidigaste klassamhällena (de forntida kungadömena i Egypten, Mesopotamien o s v). Kvinnans underordning och kontrollen av kvinnorna intensifierades under antiken då de första filosofiska idéerna om att män och kvinnor är helt skilda varelser slog rot (t ex hos Aristoteles).

Med klassamhällets framväxt omvandlades de tidigare kollektiva hushållen – släktskapsgrupper – till monogama familjer under patriarken. Denna utveckling förändrade den könsmissiga arbetsdelningen i grunden. Hushållsarbetet privatiserades i familjeeenheter där kvinnans plats blev underordnad. Den amerikanska antropologen Eleanor Leacock skrev:

”Underkuvande av det kvinnliga könet var baserat på omvandlingen av deras samhälleligt nödvändiga arbete till en privat tjänst genom familjens avskiljande från klanen. Det var i detta sammanhang som kvinnornas hushållsarbete och övriga arbete kom att utföras under omständigheter av faktiskt slaveri.”^[67]

Ordet familj kommer från det romerska slavsamhället där begreppet ”familia” avsåg en mans tillhörande slavar.

5.4. Kvinnan i olika klassamhällen

Kvinnoförtrycket har både utvecklats och anpassats utefter olika klassamhällen så som slavsamhällen, feodalistiska och kapitalistiska. Detta kan man se genom att studera kapitalismens undanträngande av feodalismen.

Livegna i Centraleuropa och det germanska Europa, som arbetade som tjänare på herresäten, hade ofta inga egna familjer. Feodalherren hade rätten att tillåta, stoppa eller tvinga till äktenskap. Kapitalismen sprängde denna kontroll, vilket troligen – utöver att produktionen revolutionerades – till viss del förklarar den tidens stora befolkningsexplosion. Livegenskapen ersattes med ett juridiskt monogamt äktenskap.

Industrikapitalismen utvecklade den mänskliga produktionen på ett oemotsvarat sätt och därmed formen för förtryckandet av kvinnor. Hushållet som grundläggande produktionsenhet under feodalherren ersattes alltmer av jordbruks- och industriell produktion under marknaden. I denna process upphörde män och kvinnor alltmer att arbeta i gemensamma produktionsenheter.

I takt med att den tidiga industrikapitalismen utvecklades till imperialism (industri- och bankkapitalet växte samman och bildade finanskapital) så har också familjens struktur fortsatt att ändras.

Kolonialismen och senare imperialismen (från slutet av 1800-talet och framåt) plundrade resurser och arbete från Sydamerika, Asien och Afrika. Det imperialistiska kapitalet utplånade existerande ekonomier och trasade sönder sociala strukturer.

Ju mer kapitalismen behövt expandera och globalisera produktionen, desto mer har behovet av kvinnors arbete utanför hemmet behövts. Idag utgör kvinnor 40 procent av världens lönearbetare, men fortsätter att utföra den överväldigande största delen av hushållsarbetet. Kvinnornas situation kunde alltså både förbättras och försämrats i samma process.

Alexandra Kollontaj skrev:

”Arbete leder kvinnan raka vägen till hennes ekonomiska oberoende, men de rådande kapitalistiska förhållandena gör arbetets villkor outhärdliga, katastrofala för henne; dessa förhållanden kastar henne ner i den mest avgrundslika fattigdom och utsätter henne för den kapitalistiska utsugningens alla fasor.”^[68]

Förändrade produktionssätt och därmed familjerelationer, kräver nya medel för att upprätthålla och genomdriva moralen (de dominerande föreställningarna i ett speciellt samhälle; systemupprätthållande värderingar som sexism, rasism, homofobi och nationalism). Ju mer kapitalismens logik försvagar familjen (och ibland religionen), desto mer har dess roll som uppbärare av moralen behövts ersättas av andra medel som exempelvis massmedia och reklamindustri. ■

Noter

[57] ”Anti-Dühring”, originaltitel: ”Herr Eugen Dührings omvälvning av vetenskapen” av Friedrich Engels, 1877.

[58] ”World Development Report 2012”, FN.

[59] ”The World’s Women 2010: Trends and Statistics”, FN.

[60] UNICEF.

[61] ”Familjens, privategendomens och statens ursprung” av Friedrich Engels, 1884.

[62] ”Gryning över Kalahari” av Lasse Berg, 2005.

[63] ”The Chalice and the Blade: Our history, our future” av Riane Eisler, 1987.

[64] ”Toward an Anthropology of Women”, av Rayna Reiter (red.), 1975.

[65] Fritt översatt ur ”The Leopard’s Tale. Revealing the Mysteries of Turkey’s Ancient ‘Town’ av Ian Hodder, 2006.

[66] Fritt tolkat ur ”Sisters and Wives – The Past and Future of Sexual Equality”, av Karen Sachs, 1982.

[67] Fritt översatt ur ”Introduction to Origin of the Family, Private Property and the State by Frederick Engels”, av Eleanor Leacock, 1971.

[68] ”Kvinnofrågans sociala grundvalar” av Alexandra Kollontaj, 1909.

6. RELIGIONENS ROLL

Religion är för många människor en viktig del av livet. Det är viktigt se skillnad på människors religiösa övertygelser och religiöst förtryck. Många som deltar i kampen mot religiösa regimer och institutioner är själva religiösa. Som marxister försvarar vi allas religionsfrihet och kämpar för gemensamma intressen i sakfrågor – stora som små, även mot förtryck i hederns namn – utan att kräva en diskussion om gudars existens.

Föreställningar om heder såväl som föreställningar om religion är av många debattörer baserat på en idealistisk syn, vilket leder dem fel i analysen i hedersfrågan och därmed till felaktiga idéer om åtgärder. I alla debatter om vilken roll olika religioner har i kvinnoförtryck kan alla motsatta läger hitta belägg för sina påståenden genom att citera Bibeln, Koranen och andra skrifter. På frågan om exempelvis slöja är ett påbud och om kvinnans ställning gentemot mannen kan man hitta delar i skrifterna som är motstridiga. Att ha skrifterna och breven som enda utgångspunkt är en idealistisk syn som inte kan besvara frågan om förhållandet mellan religion och kvinnoförtryck. Skrifterna, deras innehåll och idéer som huvudpersonerna predikade, är ytterst avspeglningar av de produktionsmässiga, ekonomiska, politiska och sociala omvälvningar som då utspelade sig.

Genom att studera historien ser vi att religiösa föreställningar har en materiell grund i samhället och ytterst i produktionsprocessen; religiösa påbud som social segregation mellan könen, beslöjning, tidiga äktenskap och könsstympning kommer inte från religiösa föreställningar utan från behovet att fastställa faderskap, för att skydda egendom från andras egendomskrav. Det sociala förtrycket som föddes ur det ekonomiska gavs en religiös beslöjning för att täcka de egentliga motiven.

Religionens roll är än idag att dölja de bakomliggande ekonomiska strukturerna bakom förtryck, vilket vi också ser fungerar då många av de debattörer som skriver om hur förtryck i hederns namn borde bekämpas, inte ställer krav mot ekonomiska orättvisor utan enbart nöjer sig med att kräva åtgärder mot religiösa påbud. Därför är det nödvändigt att i detta material förklara religionens egentliga roll ur ett marxistiskt perspektiv.

6.1. De styrandes ideologi

I alla klassamhällen spelar religiösa idéer, som upprätthålls av kyrkor knutna till staten, en nyckelroll i att bevara den rådande ordningen. Karl Marx förklarade att den klass som förfogar över de materiella produktionsmedlen förfogar samtidigt och just på grund av detta över de andliga produktionsmedlen.

”Om Gud inte hade funnits, hade det varit nödvändigt att uppfinna honom”, sa Voltaire 1770, två decennier innan den franska revolutionens utbrott. Napoleon Bonaparte satte punkt för de franska revolutionärernas förhoppning om ateismen som påbud och skrev fördrag med påven om ett återupprättande av den katolska kyrkan. Hans egna uppriktiga ord förklarar varför:

”Samhället kan inte existera utan ojämlikhet vad gäller rikedomar, och ojämlikhet vad gäller rikedomar kan inte existera utan religion. Hur kan en människa som dör av svält sitta intill en människa som rapar för att han har ätit för mycket, om det inte finns en makt som säger det är ’Guds vilja’... Vi behöver religionen för att säga att det kommer att bli annorlunda i evigheten. För mig är religionen inte mysteriet med Kristi människoblivande utan mysteriet med samhällsordningen. Den förpassar tanken om ojämlikhet till himlen så att de rika inte mas-sakreras här på jorden.”^[69]

6.2. Religionens ursprung

Nöden är uppfinningarnas moder. Så även med religionen. Alla idéer har en materiell bas. Religionens historia är i själva verket produktionssättens historia. I primitiva samhällen var människan konstant i kamp med naturen. De naturliga elementen som sol och regn var skillnaden mellan överlevnad och svält. Som Marx påpekar i Kapitalets avsnitt om varufetischismen hade jordbruksfolken ett omoget produktionssätt och därmed en omogen syn på naturen. Okunnighet om bevattning, gödsling och de naturliga elementens samspel med naturen gjorde dem mer utlämnade till de naturliga elementens nycker. Detta ledde till en fetischdyrkan av naturen.

Då människan som andra primater är ett socialt djur, kom framgångar i skörd eller jakt att firas i gemensamma ritualer. Zuni-indianernas religiösa riter och danser med majsens som fetisch kom just ur majsens centrala roll i produktionen. Samma förhållande finns i alla religiösa riter.

”Den religiösa världen är endast en återspeglings av den verkliga. Kristendomen med sin abstrakta människokult, i synnerhet dess borgerliga utvecklingsformer, protestantism, deism^[70] o.s.v., är den religionsform som passar bäst för ett samhälle av varuproducenter, vilkas allmänna samhällsliga produktionsförhållanden medför, att producenterna uppfattar sina produkter som varor, alltså som värden, och i denna sakliga form ställer sina privatarbeten i relation till varandra som likartat mänskligt arbete. I de gammalasiatiska, antika o.s.v. produktions-sätten spelar produktens förvandling till vara, och därmed människans tillvaro som varuproducent, en underordnad roll, som dock ökar i betydelse, i samma mån som samhällsformerna närmar sig undergångssta-diet.”^[71]

Övergången från kollektiv egendom där alla delar på frukten av arbetet till privategendom där en privilegierad elit kontrollerar överskottet krävde förklädnader för att undvika våld och uppror. I de tidiga klassamhällena kunde överskottsbesittarna antagligen utifrån de gamla släktskapsgruppernas traditioner förklä privategendomen som ’gemensam egendom’ fast under kontroll av representanter av gudarna, det vill säga de själva. Här skapades embryon till prästerskap. De var nödvändiga för att skydda de rika och förklara för de fattiga varför de skulle acceptera detta. I den främre orientens polyteiska religioner, t ex sumerernas naturreligion i södra Mesopotamien, hade prästerskapet ansvaret för ’gudarnas egendomar’ på jorden. Offerriter till gudarna (av just materiell egendom) fyllde en funktion för de som lade beslag på rikedomarna; gudarnas representanter var i själva verket de rikas representanter. Ju mer avancerade samhällsformer som följt, desto mer avancerade organisationer för religiös tro har behövts.

6.3. Religionens drivkraft

Bakom religionen finns personliga drivkrafter utifrån ett mänskligt behov av att rationalisera sin vardag och samhället som omger den. De ekonomiska och politiska drivkrafterna att exploatera detta mänskliga behov är märkbar i hela världen. På det samhällsliga planet är ekonomin den verkliga drivkraften bakom alla religioners uppkomst och utveckling. Varje ny klass och bärande elit behöver en ideologisk skepnad. Ekonomi och handel var exempelvis de största drivkrafterna bakom islams framväxt, vilket Tahira Khan beskriver:

”De snabbt föränderliga mönstren i ekonomin, till exempel omvandlingen från nomadstammar till bosättare, resulterade i framväxten av en landbaserad jordbruksekonomi där jordäggande var viktigt. Ovanpå det gjorde överskottsproduktion av utbytbara varor i syfte att bedriva handel i själva verket Mecca (profeten Muhammeds hemstad) till ett livligt kommersiellt centrum.”^[72]

Samma process utspelade sig i Europa där kristendomens undanträngande av polyteiska religioner som den romerska i det huvudsakligen latinska Europa och asatron i det huvudsakligen germanska Europa/Norden markerade slavsamhällenas undergång och feodala klassamhällens framväxt. Denna process har bäst beskrivits av religionshistorikern Anna Törngren:

”Konflikter och stridigheter symboliseras i myter och kultinstitutioner. De religiösa sedvänjorna är ofta en form av konfliktlösande medel eller ett överskylande av spänningsfyllda motsättningar. I den fornnordiska gudavärlden har en gudaklass – asarna – överflyglat en annan – vanerna – och eftersom dessa gudagrupper har anknytning till krig och härskande respektive åkerbruk, kan man häri spåra vikingasamhällets motsättning till en bofast åkerbrukande befolkning.”^[73]

Liknande mönster går igen i antikens Grekland där Zeus med tiden intar en allt mer dominerande position parallellt med en förskjutning mot en allt starkare centralmakt i det grekiska samhället.

”Vid folkomflyttningar och erövringar uppkommer nya system, en ny världsbild och en annorlunda religion. Dessa nydaningar är baserade på det gamla och därför är det samma materiella och idémässiga grund som uppträder i ny utformning. Processen är heller inte mekanisk utan ett samspel av omdaning mellan gammalt och nytt. Till följd av den inneboende konservatismen lever det tidigare systemet kvar i seder och föreställningar. Först senare kan det inträffa en öppen konflikt i en kris där gamla och nya idéer kolliderar.”^[74]

6.4. Hedern innan världsreligionernas framväxt

Hederskulturer och mord i hederns namn har historiskt existerat i hela den befolkade världen.

Hedersmord i Mellanöstern kan dateras tillbaka till 3 000 f Kr inom exempelvis assyriska stammar^[75]. Lagar om heder finns nedtecknade i Assuras lag från 1 075 f Kr och Hammurabis lagar från 1 080 f Kr, t ex att en kvinnas oskuld är familjens egendom.

Hedersuppfattningar växte först fram i avsaknad av statsmakter, nedskrivna lagar, domstolar eller polis. Avsaknaden av samhällelig organisering innebar att det var upp till brottsoffers närstående att straffa förövaren. Kvinnoförtrycket kom att inlemmas i den existerande hedersrättsskipningen i en process där klassamhällets utveckling var avgörande.. Tahira Khans slutsats är att antikens Rom spelade en stor roll i att stärka kontrollen över kvinnors sexualitet. Striktare klädselkoder och slöjbestämmelser infördes för att skilja mellan förmögna kvinnor/fria kvinnor mot fattiga/slavar. I den romerska lagen hittas historiska ledtrådar till dagens 'förmildrande omständighet' och strafffrihet vid mord i hederns namn. I Rom uppfanns påbudet av 'Idda' (som ännu praktiseras idag i hedersstrukturer), den angivna tiden av menstruationscykeln som ska övervakas av en närstående änka eller skild kvinna för att fastställa graviditet.

I den romerska lagen hittas också incitament för att säkerställa att hederssystemet upprätthölls och att ingen familjefader flydde sitt ansvar.

”Efter att ha dödat äktenskapsbrytaren, bör maken genast avfärda sin fru och offentligt deklarerat inom de närmaste tre dagarna med vilken äktenskapsbrytare och på vilken plats han fann sin fru. Det har beslutats att en make som inte genast avfärdar sin fru som han har tagit i hor [äktenskapsbrott] kan åtalas som en hallick.”^[76]

Precis som Joseph Ginats exempel från hederskulturer idag visar (att fäder som vägrar återställa hedern själva drar vanheder över sig och därmed riskerar straffas/dödas) – finns denna kollektiva kontroll kvar i nya sociala former. När moderna nationalstater och religioner som judendom, kristendom och islam växte fram var kvinnoförtryck i hederns namn redan etablerade på dessa platser.

Hederskulturerna kommer alltså inte från religionen i sig, men religionerna har inlemmat dessa förhållanden för de styrandes ekonomiska intressen och därmed har religionerna stärkt förtrycket.

En röd tråd i Yasmina Nawals material ”Kvinnan under islam” är att perioden innan islam utspelade sig i en tid av snabb utveckling av handeln:

”Koncentrationen av ekonomisk makt ledde mycket snabbt till en dominerande ställning för mannen och i fortsättningen utestängdes kvinnorna från äganderätten.”^[77]

Trots hederns centrala roll i nomad- och beduinsamhällen innan islam skiftade kvinnans ställning avsevärt. Nawal citerar antropologen Joseph Henningers beskrivning av Gahilyyperioden (synonymt med tiden före islam) i ”La société bedouine” från 1959:

”Man finner motsägelsefulla detaljer: mycket stark fadersauktoritet, till och med rätten att förfoga över barnens liv och död, och svag auktoritet. Stränga seder och slappa seder; patrilineär och matrilineär härstamning; patrilineal och matrilineal bosättning. Kvinnans mycket låga ställning, där hon bara lär ha varit en sak som såldes utan att hon själv visste om det, och till och med lämnades i arv, och hennes mycket upphöjda ställning som gick ända till rätten att äga tältet och rätten att förskjuta en man.”^[78]

6.5. De abrahamitiska religionerna

Judendomen utvecklades under slavsamhället som ideologisk uppbärare i redan utpräglade patriarkala samhällen. Men alla samhällen är dömda till undergång. Kristendomens utveckling tog i början formen av en revolutionär resning mot slavsamhället och Romarriket. Den styrande eliten kom att ersätta de gamla gudarna med Kristus för att behålla makten. Den nya feodala eran kom i både kristendomens och islams skepnad att intensifiera kvinnoförtrycket.

Samtliga abrahamitiska religioner – kristna, muslimska och judiska trosinriktningar – predikerar idag doktrinen om kvinnans underordning, i olika variation, format och intensitet.

Den katolska kyrkans påbud om preventivmedel och abort är tydliga exempel på hur kvinnor i religionens namn

fråntas rätten till sin egen kropp. Flera av de hårdaste abortlagarna återfinns i kristna/katolska länder. Uppskattningsvis dör 68 000 kvinnor varje år i samband med illegala aborter^[79].

Olika islamistiska ideologiska inriktningar används idag mycket aktivt av många regimer i Mellanöstern, Afrika och främre Asien i syfte att upprätthålla sin egen makt såväl som det kapitalistiska systemet. Kontrollen av efterlevandet av påbuden i vardagen utövas genom politiska och sociala strukturer som i ett antal länder genomsyrar hela samhällsbyggnaden, exempelvis påtvingande av slöja, lagar som bestraffar otrohet, könsstympning och brudpris.

Men religiösa ideer och påbud handlar inte om gud eller tro i sig, utan är konstruktioner i form av förklädnader för att upprätthålla klassamhället. Införandet av påbud utgick ifrån de dåvarande ekonomiska förutsättningarna.

Hemgiften, som har ett ursprung sedan långt innan de abrahamitiska religionerna, är ett exempel på detta. Hemgiftens ursprung handlade troligtvis inte om kvinnans värde i pengar. Vid den tid familjen utgjorde en ekonomisk enhet i form av ett arbetskollektiv medförde förlusten av en medlem i kollektivet en ekonomisk förlust. Med klassamhället och kvinnoförtrycket kom traditionen om kompensation att bli lag med kvinnan som vara^[80].

Social segregation mellan män och kvinnor, beslöjning, tidiga äktenskap och omskärelse härstammar samtliga från behovet av att säkerställa faderskapet i syfte att skydda egendom från andras egendomskrav; med andra ord härstammar dessa förtryck från klassamhällets konstruktion och rekonstruktion, inte från religiösa idéer i sig. Den religiösa idén är förklädnaden.

Den gemensamma grunden i de abrahamitiska religiösa ideologierna är heligförklarandet av familjen, familjeöverhuvudet och egendomen. Familjens karaktär och samhällen har förändrats i olika skeden av ekonomisk utveckling och i olika klassamhällen varefter religionen har förändrats i släptåg och återspeglar detta genom nya doktriner eller avskaffande av gamla doktriner.

I slutändan är all religion, oavsett extrema påbud eller ej, tillbakaverkande i förhållande till mänskliga framsteg, därför att de delegerar egenaktivitet och ansvaret för orättvisor till en makt i ovan. ■

Noter

[69] Ur artikeln "Är marxism och kristendom förenliga?" av Theodore Edwards och Blase Bonpane, marxistarkiv.se.

[70] Deism: uppfattning om en gud som skapat världen, men inte längre ingriper i den; en översinnlig gud, ej möjlig att uppfatta eller förstå, samt ett väsen i sig och inte något utspritt.

[71] "Kapitalet", band 1, av Karl Marx 1867.

[72] Fritt översatt ur "Beyond honour: a historical materialist explanation of honour" av Tahira Khan, 2006.

[73] "Opium för folket. Till kritiken av religionshistorien" av Anna Törngren, 1969.

[74] Ibid.

[75] Global Researcher, 19 april 2011, Volym 5, nummer 8. Finns även att läsa om på svenska i "Hammurabis lagar", Nordisk familjebok, andra upplagan, 1909.

[76] Fri översättning av Tahira Khans citering ur "Womens life in Greece & Rome" av Ray R. Lefkowitz. Ur "Beyond honour: a historical materialist explanation of honour" av Tahira Khan, 2006.

[77] "Kvinnan under Islam" (kapitel 1: "Arabvärlden före islam och situationen för kvinnorna") av Yasmina Nawal, 1982.

[78] Ibid.

[79] WHO.

[80] "Kvinnan under Islam" (kapitel 1: "Arabvärlden före islam och situationen för kvinnorna") av Yasmina Nawal, 1982.

7. REVOLUTIONÄRA PROCESSER OCH DEN SAMHÄLLELIGA UTVECKLINGENS ROLL

Det starka hederstänkandet som existerade i Europa förr har tryckts tillbaka som ett resultat av arbetar- och kvinnokamp samt samhällelig utveckling, framväxten av allmän välfärd och jämlikare jobb- och löneutveckling. Det starka hederstänkandet har kunnat leva kvar i områden som till stor del stått under kolonialt och därefter imperialistiskt förtryck.

7.1. Europa

Kvinnors rättigheter i Europa har svängt, inte bara i relation till den samhälleliga utvecklingen, utan också i tid av revolution och kontrarevolution. Kontrarevolutioner slog extra hårt mot just kvinnor.

I Frankrike infördes rätten till skilsmässa år 1792 och avskaffades igen 1803. År 1804 kom le code Civil som underställde kvinnan mannen. Den borgerliga statens framväxt befäste kvarlevande förtryckartraditioner i nya former. Många lagar och inskränkningar vad gäller rörlighet var ofta anknutna till de styrandes rädsla för protester.

I Tyskland blev det förbjudet för kvinnor att delta i politiska partier eller att demonstrera år 1850.

I Spanien förbjöds kvinnor att röra sig fritt i grupp på gator år 1835.

De historiska politiska och ekonomiska rättigheter som kvinnor vann i Europa kom ur kvinno- och arbetarkampen under 1900-talet; kampen och den samhälleliga utveckling som reformerna gav upphov till har ändrat medvetenhet och värderingar till ett jämlikare samhälle. Men traditioner sitter djupt.

På Kreta förekom det så sent som under 1970-talet mord i hederns namn sanktionerade av familj och släkt.

I Italien fanns referenser till heder i strafflagen till i början av 1980-talet^[81]. Gamla förtryckande värderingar kan återkomma i nya former om samhällets utveckling kastas tillbaka.

7.2. Östeuropa och Centralasien

Sovjets fall och kapitalismens återinförande – med total nedmontering av skyddsnäten – är också ett tydligt exempel på hur ekonomiska kontrareformer direkt påverkar jämställdhet och medvetenhet i kvinnofrågor samt bereder vägen för gamla unkna värderingars återkomst. Trots att stalinismen var en politisk diktatur och förtryckande innekbar planeekonomin att rätten till arbete var lagstadgat med heltid åt både män och kvinnor samt att hälso- och sjukvård, stöd till barnfamiljer, socialförsäkringar och pensioner gav en stor grundtrygghet.

Planeekonomins avskaffande slog den generella välfärden i spillror, barnomsorgen blev dyr och färre förunnad och när privatiseringarna ledde till massarbetslöshet var det kvinnorna som drabbades hårdast. Mellan 1990-1999 förlorade 7 miljoner kvinnor jobben i Ryssland jämfört med 2 miljoner män^[82]. De nya högerpolitiska krafterna ansåg att kvinnor i barnafödande ålder var för dyr arbetskraft. Idéer om att kvinnans plats var i hemmet återetablerades allt lättare. Antalet kvinnor som föll offer för ”svartsjuka eller familjekonflikter” fördubblades mellan 1994 och 1996^[83].

Med kapitalismens återinförande kom även en juridisk kontrarevolution mot kvinnor. Våld mot kvinnor i hemmet blev lagligt i länder som Armenien, Azerbajdzan, Bulgarien och Georgien. Våldtäkt inom familjen kom inte att erkännas som brott i Albanien, Rumänien, Tadzjikistan och Ukraina.

Fram tills 1989 var abort en laglig rättighet i alla 27 öststater (dock inskränkt i Rumänien). Sedan dess har aborträtten kraftigt inskränkts i land efter land. Polen förbjöd aborter 1993. Kontrarevolutionen pågår än idag. I november 2013 blev det olagligt att ’göra reklam’ för abortkliniker i Ryssland. Både Slovakien och Ungern har förslag om att försvåra aborter i landet och i Litauen görs det försök att olagligförklara abort.

I Centralasien innebar den totala sociala demonteringen av samhället att gamla förkapitalistiska seder och förtryck fick åter fäste, till exempel tvångsgifte. I hela regionen ökade kidnappning av kvinnor och självstympning av nyblivna mödrar.

Med kapitalismens återinförande, nyfattigdom och att kvinnors arbeten och självständiga försörjning slogs undan kom även handeln med kvinnors kroppar att explodera. Prostitutionen är en kapitalisering av den normativa synen att kvinnans kropp tillhör mannen; en syn som kapitalismen ständigt reproducerar genom porrindustrin och populärkulturen: en syn som ligger till grund för mäns våld mot kvinnor i nära relationer, våldtäkter såväl som det förtryck som sker i hederns namn, fast på olika sätt.

7.3. Mellanöstern och Sydasien

I Mellanöstern och delar av Sydasien vanns många rättigheter för kvinnor under 1950-, -60 och -70-talen som ett resultat av revolutionära rörelser, bygget av fackföreningar och att nya 'pan-arabiska' partier eller officerare tog makten av tidigare kungar och marionetter under den engelska och franska imperialismen.

Även kungar påverkades av detta. Kung Amanullah som regerade Afghanistan mellan 1919 och 1929 uppmanade kvinnor att lägga bort slöjan, utbilda sig och organisera sig i föreningar. Storbritannien använde nyvunna rättigheter i Afghanistan för att hetsa bakåtsträvande klaner mot kungen. Som en effekt av detta tog den högerextrema islamisten Habibullah makten 1929 och drog tillbaka alla reformer som kvinnors rätt till utbildning och att slippa bära burka.

År av kamp underifrån och nya styren möjliggjorde nya reformer i Afghanistan. År 1954 infördes kvinnlig rösträtt. År 1959 avskaffades slöjtvånget. År 1978 avskaffades brudpriset, barnäktenskap förbjöds och flickor inkluderades i den obligatoriska skolgången.

Från att Kabul hade varit känt som "Mellanösterns Paris" under 1970-talet kastades den samhälleliga utvecklingsnivån tillbaka i hela landet genom Sovjetunionens utdragna krig och ockupation som inleddes 1979. Under denna tid finansierade och stöttade USA de mujaheddinkrigare som senare kom att bilda talibanerna och med sitt maktövertagande 1996 inleda en period av oemotsvarat förtryck av kvinnor.

USA:s krig och ockupation av Irak har också haft förödande konsekvenser för kvinnor. På 1970-talet uppgavs i stort sett samtliga kvinnor i Irak vara läs- och skrivkunniga medan den siffran idag är nere på 40 procent, enligt Hanaa Edwar, ordförande för Irakiska kvinnors nätverk i Irak^[84].

Ända sedan 1980-talet har en kontrarevolution i form av Väststödta regimförändringar, attacker på arbetarrörelsen, stöd till religiösa högerextrema rörelser och nyliberalismens attacker på vunna rättigheter inneburit ett hårt slag mot kvinnor och en tillbakarullning av de tidigare decenniernas framsteg.

Egyptens moderna historia har kantats revolutionära rörelser. Den feministiska kampen tog fart som en del av den nationella befrielseströrelsen mot den brittiska kolonialmakten under de första två decennierna av 1900-talet. Kvinnor i Egypten vann ytterligare rättigheter under den panarabiska eran under 1950-talet som kännetecknades av sociala reformer, förstatligande och sekularism. Paradoxalt innebar detta slutet för de öppna feministiska rörelserna: Egyptiska feministiska fackföreningen Al-ittihad Al-nisa'i Al-misri, som hade stått i framkanten av kampen för kvinnors rättigheter såväl som nationell befrielse, var ibland de organisationer som förbjöds under Gamal Abdel Nassers styre. Per Björklund beskrev detta i sin bok *Arvet efter Mubarak*:

"Baksidan var att alla reformer drevs igenom uppifrån samtidigt som folkets politiska deltagande krympte till ett minimum. Därmed fanns det inga organiserade krafter kvar som kunde försvara dem när Sadat inledde sin motrevolution på 70-talet."^[85]

Med Nassers efterträdare Anwar al-Sadat kom Infatih-eran (öppen kapitalism) som kännetecknades av nyliberalism, massarbetslöshet (främst för kvinnor), allianser med Västimperialismen och sveket mot den palestinska kampen. Under nyliberalismens nedmontering av välfärden och jordbrukssektorn med massarbetslöshet och ökad fattigdom som följd har kvinnors status i det offentliga rummet, såväl som inom familjen minskat.

Sedan 2011 har det pågått en dragkamp mellan revolution och kontrarevolution i stora delar av arabvärlden där kvinnor tar mer plats med kampen och arbetarrörelsen som plattform, men hotas när de kontrarevolutionära krafterna får överhanden.

Kontrarevolutionen märktes när Muslimska brödrskapet (MB) tog makten i Egypten, där de i landets nya konstitution sänkte åldersgränsen för giftermål till 14 år för flickor samt gjorde det möjligt att flickor kunde säljas för sexuella syften.

Massdemonstrationerna mot MB-regimen var av en sådan kraft att militären blev rädd för att arbetarklassen själv skulle kunna komma till makten – därför ingrep militären och avsatte MB-regimen. Att den nya konstitutionen förbjuder barnäktenskap och trafficking samt stärker kvinnors rättigheter är ett kvitto på den massiva pressen underifrån. Samtidigt är militären i sig ett stort hot kvinnors och arbetares rättigheter samt syftar till att försvara den ekonomiska makteliten.

Att kvinnors ställning stärks genom kamp är Rojava (västra Kurdistan) nu det största exemplet på. Mitt under det brinnande inbördeskriget i Syrien tog kurdiska miliser över kurdiska områden från Assadregimen och utropade tre självstyrande kanton (distrikt). I täten stod YPG (Folkets försvarsenheter) samt tillhörande YPJ (Kvinnornas för-

svarsenheter) som 2012 bildades av PYD (Demokratiska unionspartiet) för att försvara Rojava mot både Assad-regimen och de islamistiska miliserna.

Den nya konstitutionen fastställer alla etniska gruppers rättigheter och deltagande i självstyret på lika villkor. Barn-äktenskap har förbjudits och kvinnor står i främsta ledet i både de väpnade försvaret och i självstyret. Administrationerna är delade och måste alltid bestå av lika många kvinnor som män.

En ny konstitution innebär inte att kvinnoförtrycket har avskaffats i Rojava. Sociala relationer ändras ofta i släptåg av ekonomiska och politiska omvälvningar och aldrig på ett mekaniskt sätt. Kriget påverkar också.

Under andra halvåret 2013 registrerade kvinnorrättsorganisationen Sara Against Violence 1 179 fall av våld mot kvinnor i regionen, som inkluderade 36 mord och många våldtäkter. Deras statistik för 2014 visar faktiskt på en ökning av våldet mot kvinnor, trots kvinnors stärkta ställning i Rojava.

”Grundorsaken är kriget. Det finns mycket aggressioner, Rojava är utsatt för ett embargo med stängda gränser som gjort familjer fattigare och priserna högre. Det skapar konflikter i familjer, och männens frustration gör dem våldsamma mot kvinnor”, säger Nora Khalil, en av Saras grundare till frilansjournalisten Joakim Medin i staden Qamishlu^[86].

Trots krigets effekter har kvinnors ställning stärkts och det pågår en revolution både i det politiska och det personliga. Tiotusentals kvinnor (och män) som idag är politiskt aktiva, officerare och beväpnade kommer inte att acceptera den gamla ordningen inom familjen. ■

Noter

[81] ”Crimes of honour’ in the Italian Penal Code: an analysis of history and reform” av Maria Gabriella Bettiga-Boukerbout.

[82] ”Women in transition”, UNICEF, 1999.

[83] Ibid.

[84] ”Iraks kvinnor kämpar för att återvinna frihet”, Flamman 2013-01-25.

[85] ”Arvet efter Mubarak” av Per Björklund.

[86] Feministiskt perspektiv 2014-08-29.

8. ALIENATIONSPROCESSER

Processer av alienation (ett sociologiskt och psykologiskt begrepp om att förfrämligas) påverkar alla i dagens samhälle på olika sätt. Alienation stärker kvinnoförtryckande värderingar, familjen och förtryck i hederns namn. För att förklara hur alienationen verkar bland invandrare i Sverige är det viktigt att först förstå hur processen verkar i stort.

8.1. Marx alienationsteori

Karl Marx beskrev i ”De ekonomisk-filosofiska manuskripten”^[87] hur en vanlig arbetare alieneras på fyra sätt; från produkten av sitt arbete, då det inte tillhör henne; från arbetsuppgifterna/arbetet i sig, då villkoren för arbetet är påtvingade för hennes behov av lön/överlevnad; från sin egen mänskliga natur, då människans arbete är central i hennes identitet/livsmål; och från andra mänskliga, närmare bestämt ägarna och systemet, då dessa gör vinning på hennes arbete.

När människor exkluderas från beslut, utformning av innehåll och frukten av arbetet blockeras deras innovation och kreativitet. Alienationen, frånkopplingen, är en känsla av att inte bry sig eller att känna sig utnyttjad.

I avsaknaden av personlig koppling till det man producerar (till skillnad från vad skulle vara möjligt med demokratisk planering), skapar kapitalismen konstgjorda känslor av personlig koppling till det man konsumerar (status och identifiering genom ägodelar).

8.2. Alienation i relation till kvinnors kroppar

Kapitalismen förvandlar allt till varor. Marknaden hittar sätt att profitera på alla mänskliga behov, som kärlek, sex, barnlängtan och social status.

Prostituerade genomgår extrema alienationer, inte främst från samhället utan från sig själv. Till skillnad från någon som säljer sin arbetskraft säljer den prostituerade sin kropp och delar sitt ’jag’ från sin kropp – alienerar sig från den. På samma sätt alienerar sig surrogatmödrar från sina kroppar, som blivit en vara som någon köper; en industri som exploderat i de fattigaste delarna av världen där fattiga kvinnor föder barn åt rika från Väst.

Författaren och debattören Kajsa Ekis Ekman beskriver surrogatmödraskap som en utvidgad form av prostitution:

”Någon, oftast en man, betalar för att få använda en kvinnas kropp. I båda fallen är det hans behov som står i centrum och hon blir bara medlet för att nå hans mål. Skillnaden är... att i surrogatmödraskapet är det kvinnans livmoder som säljs och inte hennes vagina, vilket gör att hon undkommer stigmat och blir madonna istället för hora.”^[88]

Ekman använder begreppet ”reifikation” för denna extrema alienation: sak-i-fiering, att objektifiera sig själv. Bara i relation till det första av Marx exempel – från produkten av arbetet – blir alienationen extrem: surrogatmodern kan inte betrakta barnet som sitt eget, det tillhör redan någon annan från ’arbetets’ första dag. Detta visar hur fel det blir när försvarare av surrogatmödraskap och/eller prostitution hävdar att dessa skulle vara som ’vilket arbete som helst’ – ett barn är inte en produkt och en kvinnas kropp är inte en fabrik. Ändå är det just det som kapitalismen förvandlar dem till.

I debatten om surrogatmödraskap beskrev Lina Rigney Thörnblom, kommunfullmäktigeledamot för Rättvisepartiet Socialisterna i Haninge, hur alienationen, utifrån samtliga av Marx idag otillräckliga exempel, blir än mer extrem för surrogatmodern än för andra, just på grund utav att kapitalismen förvandlar henne till ett redskap:

”Hon kan inte gå ifrån sitt arbete, glömma, ägna sig åt livets begär som t ex sex. Det är stor risk att beställarna kontrollerar hur hon lever. Inte ens när hon sover får hon vara sin egen individ. Hon är ett arbetsredskap, en maskin. En maskin som känner och tänker.”^[89]

8.3. Alienation i relation till heder och familjen

En kvinna som gifts bort mot sin vilja (som en vara) till någon hon inte älskar genomgår också en alienation; hon förfrämligar sin kropp från jaget, till en man som kommer att använda kroppen utan att hon egentligen vill det. Men alienation är något som påverkar alla i situationer där man ställs utanför beslut, exkluderas, nedvärderas eller tappar socialt värde.

Under de hundratal lektioner om sexuella trakasserier, könsnormer och förtryck i hederns namn jag själv har hållit i på skolor för "Vägra kallas hora"-kampanjen kom jag även i kontakt med ett antal elever som enskilt beskrivit hur deras och föräldrarnas livsvillkor ändrades när de kom till Sverige. För några var övergången påtaglig. I hemlandet hade de stor frihet att klä sig och umgås med vilka de ville och hade stor frihet på sin fritid. Medan de i Sverige upplevde hur främst fäderna, men även bröder började ställa högre krav på att bära slöja, berätta vad de skulle göra efter skolan och med vem. Flera beskrev också hur religionens roll blev större, från att ha varit mycket mindre viktig i hemlandet.

Orsaken är främst fädernas alienation i det svenska samhället. Det sociala värde (heder) de upplevde genom sitt arbete och utbildning i hemlandet drogs undan helt när de kom till Sverige. "Min pappa duger inte ens till att städa på gatan", sa en elev. Mötet med diskriminering på arbetsmarknaden, rasistiska glåpord på gatan och avsaknaden av de egendomar och medel man hade tidigare vänder människan från det yttre till inre, från samhället till familjen. I likhet med Tahira Khans slutsatser (*Beyond honour: a historical materialist explanation of honour*) kompenserar fäderna avsaknaden av materiella värden med icke-materiella värden som familj, religion och traditioner. Fadern har ingen kontroll över försörjning, framtidsplaner, tidigare livsmål och drömmar men har 'åtminstone kontroll över sin familj'.

År 2007 gjordes ett experiment för att se hur människor med arabisk klingande namn bemöts i arbetsintervjuer^[90]. Över 3 000 identiska jobbansökningar skickades ut till olika arbetsgivare, varav hälften hade svenska namn och hälften arabiska. Det visade sig att de med ett svensk klingande namn hade 50 procent större chans att kallas till intervju än en ansökande med ett arabisk klingande namn.

Främlingsfientlighet och rasism spelar också in. 21 procent av gymnasieeleverna i årskurs ett och tre svarade i en undersökning^[91] 2013 att de är mycket oroad över ökad främlingsfientlighet jämfört med 12 procent i den förra mätningen 2009.

Alienationen påverkar inte bara första generationens invandrare. Diskrimineringen i Sverige kan förstärka patriarkala värderingar även hos deras barn, poängterar Mehrdad Darvishpour, doktor i sociologi och lektor i socialt arbete.^[92] Det är inte bara männen som alieneras. Döttrar och mödrar upplever också diskriminering, rasism och dessutom nya könsstereotypa krav på hur de ska vara som är annorlunda från vad de kanske är vana vid (reklam, TV, socialt tryck i skolan, mode).

Ett öppet och välkomnande samhälle med lika rätt till utbildning och arbete erbjuder möjlighet till frigörelse från en familj med stark social kontroll. Paradoxalt blir den socialt kontrollerande familjen – i många fall kvinnans fängelse – tillflyktsorten från ett allt mer brutalt samhälle.

Denna alienation kan vara en grund till att kvinnor själva börjar bära slöja trots att de inte gjorde det tidigare – en alienation som kan förstärkas av islamofobi, ett hårdare samhällsklimat och stigmatisering (psykologisk brännmärkning utifrån attribut och egenskaper som generaliseras).

8.4. Stigmatiseringen är ideologisk

Högerns propaganda mot förtryck i hederns namn missar målet, eftersom islamofobin är en del av propagandan som alienerar och stigmatiserar. Trots att hedersmord existerar i Tibet och bland buddister anses de allmänt i Väst stå för fromhet, visdom och pacifism – attribut och egenskaper som skapas av samma politiska och mediala kanaler vilka demoniserar muslimer.

Islamofobin och rasismen blir ett resultat av det idealistiskt-filosofiska förhållningssätt som är en del av den borgerliga ideologin (i motsats till de materialistiska och dialektiska förhållningssätt som är en del av den vetenskapliga socialistiska ideologin: Marxismen). ■

Noter

[87] "The Economic and Philosophical Manuscripts" (first manuscript: "Estranged Labour") av Karl Marx, 1844.

[88] "Varat och varan" av Kajsa Ekis Ekman, 2010.

[89] "Ett socialistiskt nej till surrogatmödraskap", tidningen Offensiv nr 1 045, 2013.

[90] "Etnisk diskriminering på svensk arbetsmarknad" av Magnus Carlsson och Dan-Olof Rooth, Ekonomisk Debatt nr 3, 2007.

[91] SCB.

[92] "Invandrarflickor' som fyrdubbelt förtryckta? En intersektionell analys av generationskonflikter bland invandrarfamiljer i Sverige", av Mehrdad Darvishpour, 2006.

9. DEBATTEN OM HEDERSFÖRTRYCK

9.1. Förbjuda slöja?

När Frankrike införde slöjförbud på landets högstadie- och gymnasieskolor 2004 var det med slagord om frigörelse – skolan skulle bli en fristad för dessa förtryckta flickor. Men lagen hade motsatt effekt; den kom att stigmatisera dem det var tänkt att frigöra, menar Malika Latréche, Ismahane Chouder och Pierre Tevanian som intervjuade slöjbärande flickor efter lagens implementering (”Les filles voilées parlent”).

Per-Erik Nilsson på tidningen *Arbetaren* recenserade boken (som inte finns på svenska) och återgav berättelserna. I boken berättar Nina, 19 år från Orly, om hur hon till en början ville skriva in sig på ett distansgymnasium och ta sin examen där. Då skulle hon kunna bära slöja och få sin examen, enligt sin egen plan. Men hennes far ansåg och bestämde att hon skulle gå kvar på den skolan hon alltid gått på, även om det innebär att hon måste ta av sig slöjan. Nina står då inför en situation där hon väljer mellan utbildning eller slöja. Hon gick till skolan i sin slöja och ”helvetet” börjar när skolledningen ska efterleva lagen:

”Plötsligt började skolledningen bete sig som poliser! ’Ta av dig din slöja eller sätt dig vid sidan av!’ Vi var tio stycken och eftersom vi inte hade något val så tog vi av oss den. Jag lade min slöja över mina axlar och sade till mig själv: ’Väl inne i skolan kommer jag att kunna sätta på mig en bandana’, men rektorn slängde sig på mig och befälde mig att stoppa ner allt i min väska, och att i synnerhet inte bära något över mina axlar. Chockerad gick jag därifrån gråtandes.”^[93]

Det finns historiska lärdomar som visar att kvinnor i kamp själva kan ta beslut om sin egen beslöjning – utan pekpinna uppi från. Under 1920-30-talen i Egypten – då många segrar för kvinnor vanns – valde allt fler kvinnor att sluta beslöja sig. Bärandet av niqaaben som symboliserat de förmögna och ärbara kvinnornas avskiljande från de fattiga och oärbara (och därmed tillgängliga för mäns övergrepp) – både bland muslimer och kristna – var i princip utdöd vid slutet av 1930-talet^[94]. Kampen mot bärandet av niqaben var en symbol för kampen mot segregation, inte bara mellan könen, utan mellan kvinnor och klasser.

Men frågan om beslöjning har mer än en dimension. Beslöjning med hijab (täcker hår och axlar, inte ansiktet) återkom faktiskt i Egypten under 1970-talet bland unga kvinnliga studenter som en del av en rörelse med både väster- och islamisk prägel som växte fram mot bakgrund av Infatah. Enligt antropologiprofessorn Fadwa El Guindi kom bärandet av hijaben i denna process att markera ’avskiljande’ och avståndstagande mot imperialism, materiella begär och girighet samt uttryckte en egen kulturell identitet – en frigörelse från det koloniala arvet.

I detta fanns också en feministisk dimension: att frivilligt avlägsna sig från den manliga blicken och den västliga objektifieringen av kvinnokroppen till förmån för det egna jaget, utrymmet och integriteten.

”Den tidiga feministiska avtagandet av ansiktsslöja handlade om frigörelse från utanförskap; det frivilliga bärandet av hijab sedan mitten av sjuttioalet handlar om frigörelse från påtvingade importerade identiteter, konsumtionsbeteenden och en alltmer materialistisk kultur.”^[95]

86 000 personer i Sverige utsattes för främlingsfientliga hatbrott 2011^[96]. Därutöver utsattes 28 000 för specifikt antireligiösa hatbrott. Under hijabupproret i augusti 2013 kunde människor som bar slöja bara under en dag i protest mot detta våld själva erfara de glåpord på stan och primitiva näthat som många muslimska kvinnor utstår hela tiden. De som kritiserade hijabupproret i feminismens namn menade att det var fel protestyttring då slöjan är en symbol för förtryck. Elin Gauffin från Rättvisepartiet Socialisterna besvarade detta:

”Kvinnoförtrycket tar sig olika skepnader över världen och över tidsepoker. En grund har alltid varit striden om kvinnors kroppar, allt från kvinnans kropp som sexobjekt i reklamen till den brutala våldtäkten, från slöjförbud till slöjtvång. I kvinnokampens krav på rätten till sina egna kroppar ingår rätten att bära de kläder man själv önskar.”^[97]

Som socialister försvarar vi rätten till religion, men bekämpar religiöst förtryck; försvarar rätten att bära slöja, men bekämpar påtvingande av slöja.

Idén att kvinnor ska beslöja delar av kroppen för att inte ’uppmuntra mannen’ är helt klart kvinnoförtryckande.

Det innebär inte att slöjan är en symbol för förtryck för alla de som bär den. Frivilligt slöjbärande kommer inte övertygas om att 'de är förtryckta' för att någon säger det till dem eller till och med vill förbjuda dem att bära slöja. Problemet med förespråkare av förbud mot olika former av slöjor är att de inte är intresserade av den frågeställningen, eftersom de förutsätter att man inte kan bära slöja frivilligt och eftersom de inte förstår att olika kvinnor bär slöjor av helt olika anledningar.

9.2. 'Svenska värderingar'?

Den svenska extremhögern propagerar att hedersförtryck är en naturlig del av andra kulturer som har kvinnofientliga värderingar i motsats till 'den svenska kulturen' och 'svenska värderingar'. Och i enlighet en idealistisk och nationalistisk filosofi anser de ofta att dessa värderingar är fasta eller har funnits sedan 'urminnes tider'. Hela detta material visar hur fel denna syn är.

Det finns inga specifika svenska värderingar – snarare politiska värderingar. Ofta är det just de sverigedemokratiska företrädarna och sympatisörerna som är de värsta näthatarna mot just kvinnor. De näthatar kvinnor och hotar med våld, våldtäkt och mord. Detta är politiska värderingar som står i direkt motsats till arbetarrörelsens och vänsterns värderingar i kampen för jämställdhet. När sverigedemokrater talar om 'svenska värderingar' som idag 'är hotade' hänvisas det ofta till 'förr i tiden' (innan invandringen) trots att det vid den tiden exempelvis var lagligt med våldtäkt inom äktenskapet – och med lagligt stöd därmed en officiell svensk värdering fram tills kriminaliseringen 1965.

I verkligheten har den svenska extremhögern mycket gemensamt med de grupper och regimer som använder sig av politisk islam för att upprätthålla hedersstrukturer och kvinnoförtryck; sexism och könsrollstänkande med en politik som går ut på att kvinnan är det svagare könet vars plats är i hemmet; homofoba föreställningar om att samkönade förhållanden är onaturliga; nationalism och patriotism gentemot andra nationalstater/folk och förnekandet av klasser; rasistiska uppfattningar om olika etniska grupper där dessa tillskrivs negativa egenskaper och en politik för olikabehandling och diskriminering. Sammanfattningsvis står all extremhöger för en reaktionär politik. Den kristna högern i USA klär sin moralkonservatism och kvinnofientliga politik i en tappning anpassad till en kristen högerväljarkår och tar sig i uttryck i islamofobi medan den iranska regimen klär samma värdegrund med islam och tar sig i uttryck i antiamerikanism och 'antiimperialism'.

På samma sätt har Sverigedemokraterna mycket gemensamt med den politiska islam de själva kritiserar. De är båda extremhöger och bygger sin politik på en gemensam värdegrund som är allt från homofobisk till kvinno- och arbetarfientlig. I en fiktiv gemensam parlamentarisk församling skulle både Sverigedemokraterna och Muslimska Brödraskapet rösta mot rätten till samkönade äktenskap, utvidgade aborträttigheter, krav på samtycke vid sex etc.

9.3. Lagstifta mot 'hedersbrott'?

Debatten om det hedersrelaterade våldet är idag fokuserat på straff och lagstiftning. I juli 2013 utökades brottet grov kvinnofridskränkning till fler brottstyper.

En av de flitigaste debattörerna, Hanna Gadban, menar att det i svensk lagstiftning saknas en straffrättslig definition av vad som klassificeras som ett hedersbrott och vill se en egen brottsrubricering för hedersbrott^[98].

Det finns redan lagar som straffar våld, sexualbrott, olaga tvång och mord. Vad debattören vill åt är att de som utövar dessa brott med återställandet av heder i uppsåtet ska straffas hårdare.

Det första problemet med detta förslag är hur det ska appliceras när män utsätter kvinnor för brott. Om den centrala definitionen av heder (social status utifrån andras uppskattningar av en individs personliga värde) ska åtföljas måste alla brott som män begår mot kvinnor prövas mot denna nya balk. I mäns tvång, våld, förföljelse och mord av kvinnor är mannens kontroll av hennes umgänge, sexualitet och fria vilja ofta gällande oavsett härkomst.

Debattörer kan då hävda att hedersbrottsdefinitionen ska inkludera den kollektiva karaktären. Det skulle då logiskt innebära att någon som med berätt mod mördar i hederns namn och åtalas för hedersmord istället för mord, inte kan dömas om rätten inte kan bevisa anstiftan eller stämpling från andra än den som utförde brottet.

Men faktum är att anstiftan och stämpling till brott redan är reglerat i lag. Idén om en brottsrubricering för hedersbrott handlar främst om att 'signalera att man tar frågan på allvar'. Men resultatet blir att människor ska dömas olika för mord. Ska en man som knuffar en kvinna från en balkong i hederns namn straffas hårdare än en man som knivhugger sin ex-fru till döds i namn av svartsjuka? I båda fallen är det mord.

Detta leder oss till det andra problemet med en straffskala för hedersbrott. Då dagens rättsväsende, polis och samhälle redan är diskriminerande och sexistiskt kommer en lagstiftning om hedersbrott innebära ännu mer diskriminering, rättsosäkerhet och godtycklighet utifrån åklagares, nämndemäns samt domares egna föreställningar. Christian Diesen,

professor i processrätt, har visat att rättsapparaten tenderar att bedöma invandrare hårdare än infödda svenskar.^[99]

9.4. Straff eller tvångsvård?

Virpi Hellmark och Sara Mohammad från Riksorganisationen Glöm aldrig Pela och Fadime (GAPF) är några bland dem som kräver hårdare straff, däribland att unga lagmyndiga sexualbrottslingar ska dömas som vuxna – med fängelsestraff istället för ungdomsvård. De skriver:

”Det är dags för rättsväsendet i Sverige att förstå, att en socialisation [en process där individen införlivar omgivningens/gruppens normer/kultur] varken kan medicineras eller vårdas bort. När en människas uppväxt rättfärdigar brott, när de egna övertygelserna ställs ovan lag, då fungerar varken medicin eller vård. Då fungerar straff, som markeringar att det är samhällseliga övertygelser som skall följas, inte de egna, när det kommer till brottsliga gärningar och inskränkningar i andras frihet baserat på religiösa eller kulturella normer.”^[100]

De anser att brotten enbart baseras på religiösa eller kulturella normer. De vägrar att se strukturerna i mäns förtryck av kvinnor som en global kultur. De lägger inte fram några som helst fakta eller belägg för sina påståenden om att straff avskräcker eller att vård inte hjälper.

I verkligheten fungerar det precis tvärtom. Ola Karlsson Rühmkorff, omvärldsanalytiker på Statens institutionsstyrelse, kommenterar GAPF-kraven till mig i en diskussion med att man antingen kan kräva det som fungerar eller det som signalerar. GAPF:s krav, precis som alla krav på högre och strängare straff, är alltid lätta att kräva och tillmötesgår en opinionstrend efter uppmärksammade dåd – att ’något måste göras’ och samhället ’ska sätta ned foten’.

Problemet är att hårdare straff varken avskräcker andra från att begå samma dåd eller förhindrar att de straffade utför liknande dåd igen. Tvärtom så faller unga brottslingar som döms till fängelse som vuxna – oavsett brott – ofta djupare ner i de beteenden som var gällande när brottet begicks. Statens Institutionsstyrelse rapporterade 2006 att sedan starten för deras vårdprogram för unga sexualförbrytare 1999 hade ett 70-tal pojkar behandlats och ingen av dem dittills återfallit i brott. I behandlingen ingick träning i sociala kontakter, undervisning i sex och samlevnad och samtalsterapi. All vård är individualiserad. Vården för någon som på ett överlagt sätt mördar i hederns namn kommer därför innehålla mer samtal och konfrontationer kring just dessa värderingar.

Oavsett om det handlar om en bror som mördar sin syster för att återupprätta hedern, en make som dödat sin flickvän på grund av otrohet eller en man som förgripit sig på en okänd kvinna, så är grunden värderingarna. Brodern kan hänvisa till koranen medan maken hänvisar till alkohol. Men i grund och botten delar de värderingarna – att de har rätt att bestämma över, kontrollera och äga sin systers eller flickväs fria vilja och sexualitet.

Det är populärt att kalla vård för ’daltande’, till skillnad från att dömas som vuxen till fängelsestraff. Men det är också här precis tvärtom. Rühmkorff beskriver vad slutna ungdomsvård innebär: Påverkan dygnet runt. Det går tre anställda på på en intagen till skillnad från fängelse där det går tre intagna på en anställd. I fängelset sköter man sig själv och bara sitter av tiden. Inom slutna ungdomsvård regleras vilka de får besökas av, vilka tidningar de får läsa o s v.

Rühmkorff berättar att det tar tid att bryta beteenden och att påverka värderingar. Men att bara kräva fängelse, förklarar han, då nöjer nöjer man sig med att förövarna bara ska sitta av tiden, befästa sina beteenden och värderingar för att sen komma ut och hyllas som hjältar i den krets som stödjer samma beteende och värderingar.

Vård och utbildning kan vara viktiga faktorer i enskilda fall, men effekterna är tillfälliga. Om inte det samhälle som befäster och upprätthåller värderingarna ändras i grunden kommer värderingarna fortsätta att reproduceras.

Debatten om lagar och straff är viktiga, men inget av detta kan förhindra mord och förtryck av kvinnor. Långt viktigare är att diskutera vilka sociala och ekonomiska insatser som behövs samt vilka diskussioner och utbildningar om värderingar som behövs för att medvetandegöra människor och ändra värderingar. I detta behövs också kamp och rörelser för dessa insatser underifrån. I kampen utvecklas medvetenheten och människor i rörelse tillsammans påverkar andra och deras egna värderingar. ■

Noter

[93] "Slöjan som stigma" av Per-Erik Nilsson, Arbetaren, 25 juni 2008.

[94] "Veil: Modesty, privacy and resistance" av Fadwa El Guindi, 1999.

[95] Ibid.

[96] NTU 2012.

[97] "Efter hijabuppropet: Ta kamp mot det rasistiska våldet!", av Elin Gauffin, tidningen Offensiv, 22 augusti 2013.

[98] SvD 2013-08-02.

[99] Ur forskarantologin "Likhet inför lagen", 2005.

[100] Newsmill 2013-05-14.

10. MOTVERKA FÖRTRYCKET IDAG: PROBLEMOMRÅDEN, FÖRUTSÄTTNINGAR OCH ÅTGÄRDER

Vad krävs för att idag motverka mäns våld mot kvinnor och förtryck i hederns namn?

10.1. Familjepolitik

Patriarkala värderingar som att kvinnans plats är i hemmet att utföra ett obetalt arbete medan mannen försörjer – är värderingar som under de senaste decennierna till viss del sakta har avtagit i Sverige. Allt fler pappor delar på arbetet i hemmet. Jämställdheten i hemmet har ökat tack vare arbetarrörelsen och kvinnorörelsernas kamp för rättigheter och förbättringar under hela 1900-talet. Men kvinnoförtryckets normer reproduceras också, exempelvis av kapitalisternas lönesättning som ökar inkomstklyftorna mellan män och kvinnor. Även i familjer där pappor vill vara hemma med barnen så har många inte råd på grund av just löneklyftorna mellan män och kvinnor.

ESO, Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, som har granskat vårdnadsbidragets effekter på integration och arbetsmarknad, har dragit slutsatsen att vårdnadsbidraget är en fälla främst för invandrarkvinnor och lågutbildade^[10]. Alla fakta visar att det är främst familjer med låg utbildning och invandrarfamiljer som tar emot vårdnadsbidraget. Familjer som lever på marginalen och inte har råd att tacka nej till ett bidrag på 3 000 kr är just de familjer där barnen allra mest skulle behöva stimulerande och bra förskolor. Flera studier visar att miljön och stimulans i tidig ålder har stor betydelse för hela skolgången, vilket gör tidpunkten för start i offentlig barnomsorg viktig. Vårdnadsbidraget senarelägger denna tidpunkt, vilket kan vara mer negativt för barn med invandrarbakgrund som behöver språkutbildning.

- Kommunerna måste sluta cementera den ojämlika arbetsfördelningen i hemmet och gamla könsroller, genom att avskaffa vårdnadsbidraget.
- Istället behövs projekt med stora resurser för att erbjuda hemmavarande föräldrar möjlighet att skaffa yrkeskompetens.
- Höj barnbidraget.
- 6 timmars arbetsdag med bibehållen lön, kraftigt utbyggd barnomsorg samt förlängd och delad föräldraförsäkring på 100 procent av inkomsten ger föräldrar – både mammor och pappor – mer tid till barnen utan att underlätta ojämlik arbetsfördelning i hemmet.
- Avskaffa RUT-avdraget. Staten ska inte subventionera låglönejobbsfällor som främst kvinnor med utländsk bakgrund hamnar i. Istället behövs massiv offentlig utbyggnad av välfärdsjobben, som inom omsorg och hemtjänst. Alla ska ha rätt till trygga anställningar och heltid. Samtliga kvinnodominerade yrken måste uppvärderas i lön kraftigt.

10.2. Asylpolitik

Kvinnor som har kommit till Sverige på grund av en nyetablerad relation beviljas tillfälligt uppehållstillstånd (om det beviljas över huvud taget). Tvåårsregeln innebär att kvinnan kan utvisas om hon gör slut med sin partner. Våld i relationen är ett undantag, men beviskraven är höga. ROKS beskriver ett fall där mannen dömts för misshandel, men Migrationsverket ansåg inte denna tillräckligt allvarlig för att kvinnan skulle beviljas uppehållstillstånd.

En kvinna som misshandlas eller förtrycks av sin man kan alltså tvingas stanna kvar och utstå det eller riskera att bli utvisad. Ofta finns det barn med i bilden, vilket gör det svårare för kvinnan att lämna mannen, särskilt om hon riskerar att utvisas tillsammans med barnen till en väpnad konflikt eller politisk, religiös eller etnisk förföljelse.

Det är inte bara stater och krig som tvingar människor på flykt, utan även våld inom familjen. Migrationsverket måste ta hänsyn till de som flyr på grund av risken att misshandlas, torteras, mördas eller förföljas i hederns namn. Dagens asylrätt är inte rättsäker då många skyddsbehövande får avslag.

- Tvåårsregeln måste avskaffas.
- Kvinnofridslagen måste ställas över utlänningslagen; avvisnings- och utvisningsbeslut ska dras tillbaka under brottssanmälan.
- Asylrätten måste återinföras. Permanent uppehållstillstånd till alla skyddsbehövande.

10.3. Rättsväsende

Av de 6 324 anmälda våldtäkterna 2012 ledde bara 1 398 till åtal och 171 till fällande dom^[102].

Mer än hälften av de män som åtalades och friades för våldtäkt 2011 erkände att de hade haft sex med offret, men uppgav att de ”trodde att hon var med på det”.

Trots skärpningen av våldtäktsparagrafen 2005 då begreppet ”hjäplös situation” kunde kvalificera ett brott som våldtäkt och den nyligen genomförda utvidgningen med begreppet ”särskilt utsatt situation”, har inget förändrats i grunden. Antalet anmälda våldtäkter har fördubblats sedan 2004, men antalet fällande domar ligger kvar på samma nivå. Svaret på frågan om varför det är så här är detsamma som på frågan om varför krav på samtycke inte räcker: rättsväsendet och personerna som utgör rättsväsendet står inte utanför samhället och den sexism som är djupt rotat i det. Det innebär inte att förändrad lagstiftning inte är nödvändigt, men förändringarna måste ske utifrån förståelsen att män kan frias på grund av just sexism och värderingar.

- För att till så hög grad som möjligt bedöma mäns brott mot kvinnor behövs specialdomstolar med särskilt utbildade och medvetna domare. Det måste vara förbjudet för advokater/åklagare att utfråga brottsoffer om klädsel, sexuella umgängen eller sociala levnadssätt. Kvinnorätsorganisationer ska ha inflytande över tillsättning av domare. Domare som köper sex eller begår brott mot kvinnor ska avsättas.
- Tvångsvård för män som döms för mord på kvinnor eller brott begångna mot kvinnor – inklusive anstiftan och stämpling – rörande alla sexualbrott samt olaga tvång, hot, misshandel eller kvinnofridskränkning.
- Totalkriminalisering av tvångsgifte, barnäktenskap och fullmaktsäktenskap i utlandet. Den nya skärpta lagstiftningens kryphål om ”synnerliga skäl” för dispens måste tas bort.

10.4. Socialtjänst och polis

Astrid Schlytters studie^[103] om arrangerade äktenskap tar utgångspunkt i svensk lagstiftning och visar hur socialtjänstens ideologiska inställning att hålla familjen samman krockar med utsatta flickornas situation. Risker att de blir utstötta från familjen blir ett argument för att inte omhänderta de utsatta barnen mot föräldrarnas vilja. Lagen om vård av unga (LVU) är otillräcklig då självdestruktivt beteende inte utgör ett kriterium för omhändertagande. Schlytter menar att lagen inte hjälper flickor då de oftast agerar just självdestruktivt till skillnad från pojkar som agerar utåtriktat.

Landskronas hanterande av fallet Maria Barin är ett exempel på hur kunskapsbrister verkar. Bland annat hade Marias ärende aldrig hanterats som ett hotfullt ärende, utan som ’ungdomsproblem’ av socialtjänsten. Någon riskbedömning för kommande våldsutsatthet hade aldrig gjorts och Maria erbjöds boende på orten, nära dem som hotade henne. Till slut mördades hon av sin bror.

Socialtjänstens iver att återföra barn som flytt med familjen igen, eller en släkting de efter intervjuer bedömer vara annorlunda, är också ett problem. I många fall har Socialtjänsten gett vårdnaden till en släkting som skådespelat i intervjuer och som i själva verket är lojal med föräldrarna. Socialtjänsten måste börja se de som har flytt som sina uppdragsgivare, deras erfarenheter måste vara i fokus i alla beslut.

Kunskaperna inom polisen är också allmänt kritiserade, bland annat för att de inte tar flickorna på allvar, inte ges advokathjälp i tidiga skeden och att för få hotbilsbedömningar görs.

- I ärenden som rör omyndiga flickor eller pojkar som kan misstänkas vara utsatta för våld eller förtryck i hederns namn är det viktigt att en tidig och noggrann bedömning av skyddsbehovet sker – innan vårdnadshavare kontaktas. Den utsattas bild ska vara i fokus i riskbedömningarna.
- Alla som kontaktar socialtjänst eller/och polis ska informeras om och ha rätt till ett målsägandebiträde att följa och stödja den utsatte genom hela processen samt samordna mellan olika instanser.
- Polis och socialtjänst måste få djupare utbildning om hedersstrukturer, könsmaktsordningen, mäns våld mot kvinnor och normaliseringsprocessen för att kunna agera bättre.
- Polisen måste i dessa frågor stå under granskning av organisationer med erfarenhet av att hjälpa utsatta för förtryck i hederns namn. Sexistiska eller rasistiska poliser ska avskedas.

10.5. Bostad

År 2013 tvingades ROKS jourer neka två av tre som var i akut behov av skyddat boende, vilket är långt fler än året innan. Att bo på skyddat boende är ingen lösning på längre sikt, speciellt inte för barn.

En jour konstaterar att den ”stora bostadsbristen leder till svårigheter att komma iväg från jourboende vilket i sin tur leder till att vi får neka många kvinnor boende som skulle behöva det”.

Ett stort problem är att kommunerna – som har det största ansvaret att finansiera kvinnojourerna – satts på svältkur av regeringen och att kommuner inte vill ta ansvaret för t ex kostnader för skyddade boenden. Kvinnor som flyr sina män kan oftast inte bo kvar i hemkommunen, särskilt inte kvinnor som flyr ett förtryck i hederns namn där flera familje- eller släktmedlemmar förföljer. När kvinnan flyttar vill ofta inte den tidigare kommunen längre betala utan försöker skjuta ansvaret till den nya kommunen; och ofta vägrar den nya kommunen betala utan hänvisar till den tidigare kommunens ansvar.

Det finns idag ytterst få boenden som som i sin kompetens och verksamhet passar de behov som finns för dem som flytt en familj med starka hederskoder. Utsatta kan hamna på familjehem där rutiner menade för ’ungdomar på glid’ appliceras på dem, när de egentligen behöver ett stöd utifrån deras egen bakgrund och hjälp att bygga upp ett helt nytt nätverk av människor. Avsaknaden av detta är en faktor bakom att många som flytt väljer att återvända till familjen.

Bostadsbristen – som förvärrats genom regeringens skattediskriminering av hyresrätten och ombildningar till bostadsrätter – slår extra hårt mot kvinnor. Att fly eller stanna kvar är en klassfråga. Kvinnodominerade yrken värderas lägre än andra i både lön och villkor. Klass- och löneklyftor mellan män och kvinnor har dessutom ökat. Detta gör att många kvinnor blir ekonomiskt beroende av sina partners eller familjer vilket är en faktor när utsatta överväger att lämna förtrycket.

Det händer också att kvinnor som blir våldsutsatta i hemmet vräks av hyresvärderna med hänvisning till att de har försummat vårdplikten^[104] – även då det är männen som har slagit sönder inredning, fönster m m.

- Massiv utbyggnad av antal skyddade boenden i alla former och ökade resurser till kvinnojourerna.
- Fler billiga hyresrätter i allmänhet och förtursmöjligheter för våldsutsatta i kommunala bostadsbolag i synnerhet.
- Inför ett särskilt skydd för brottsoffer i hyreslagen.
- Det behövs offentligt finansierade stödboenden på hemliga distansorter med särskild inriktning på utsatta som har flytt förtryck i hederns namn – i samarbete med organisationer med erfarenhet av hedersproblematik. Det behövs också satsning på en utslussning från boenden anpassad efter de specifika behov som utsatta har.

10.6. Skola

Efter skoltid upphör skolans ansvar för barn och ungdomar vilka helt utelämnas i familjens våld. Däremot kan lärare, skolsköterska eller annan elevstödande personal märka när en elev plötsligt mår sämre, slutar äta eller visar tecken på att allt inte är bra ställt hemma. Men den insynen kräver kompetens och utbildning. Och insynen blir ännu sämre när det saknas just lärare, skolsköterska och elevvårdande personal.

’Normala rutiner’ i elevvårdsärenden, till exempel att tidigt ta kontakt med föräldrarna, kan i vissa fall allvarligt skada den enskilda eleven som lever i en familj med hedersvärderingar. Därför är utbildning av skolans personal avgörande, samt resurser för att möjliggöra det.

Att leva i familjer med stark social kontroll och regler innebär en stor inskränkning av individen. Många regler som familjen sätter upp krockar med skolans ansvar, som att eleven ska delta i skolpliktig verksamhet. För att få godkända betyg i idrott krävs simkunnighet, något alla människor också behöver ha. Simkunnigheten är lägre i många områden där kombinationen av fattigdom och att elever kan komma från familjer där föräldrar inte vill att barnen badar med det motsatta könet. Skolan måste skapa förutsättningar för alla att lära sig simma och kommunen har ett ansvar att tillsätta resurser. Exempel på lösningar är särskild simundervisning för flickor, burkinisim och en kombination av dem.

- Varje skola ska ha en egen kurator och skolsköterska på heltid.
- All skolpersonal, från lärare till elevvårdande, måste få utbildning om genusanalys, hedersstrukturer, könsmaktsordningen, mäns våld mot kvinnor och normaliseringsprocessen.
- Elever måste få värde- och empatiträning utifrån samhällsproblem. De olika och helt skilda metoder som idag används inom ämnet livskunskap måste utvärderas av lärarkåren samt ideella organisationer som arbetar mot sexism, våld, rasism etc.

- Skolan måste samarbeta med erfarna organisationer med kompetens om förtryck i hederns namn, bland annat för att utveckla bra rutiner för sina kontakter med föräldrar.
- Skolor och kommuner ska skapa förutsättningar så att alla får simundervisning, exempelvis genom särskilt simundervisning för flickor, simundervisning med burkini och en kombination av dem.
- Förbud religiösa friskolor. Skolan ska vara en fristad från detta utöver det som på ett objektivt sätt redan undervisas i religionskunskap.

10.7. Global kamp

De krav vi tar upp här kan bli verklighet genom en ny våg av kvinno- och arbetarkamp i Sverige och globalt. Det visar historien.

De nya kvinno- och arbetarorganisationer som måste byggas i masskala globalt måste även gå längre än kampen för enskilda reformer. Historien visar oss också att alla framsteg och reformer under kapitalismen är tillfälliga. Kapitalistklassen och den politiska eliten försöker konstant utradera tidigare vunna framsteg för kvinnor. Eftersom kärnan med det kapitalistiska produktionssättet är vinst kommer krig att återkomma, orättvisor att fortsätta öka och kvinnoförtryckande värderingar både befästas och slå rot på nytt.

I den arabiska revolutionära processen som inleddes 2011 har vi sett att regimer kan störtas under trycket av miljoner och arbetarklassens generalstrejker. Vi har också sett att nya regimer som kommer i de förras ställe företräder samma härskande klass och att kontrarevolutionen – i form av militär eller högerextrema religiösa krafter – slår tillbaka. Enda sättet att försvara revolutionens krav är att gå längre än till att enbart fälla regeringen. Arbetarklassens egna massorganisationer måste själva ta den politiska och ekonomiska makten, avvärja den borgerliga statsapparaten och byta ut den med en egen demokratisk stat styrda av dem själva. Bara genom att gå längre än reformerna kan reformerna bli permanenta.

En socialistisk världsomvandling globalt är det enda alternativet till dagens sjuka parasitära kapitalism och den enda vägen att gå för att fullt ut skapa en materiell grund där varken kvinnoförtryck eller andra strukturella förtryck och maktordningar längre kan reproduceras. Med ett klasslöst samhälle kan vi på allvar börja utmana alla de tidigare klassamhällenas ackumulerade skräp. ■

Noter

[101] "Sysselsättning för invandrare – en ESO-rapport om arbetsmarknadsintegration" till Finansdepartementet, 2011.

[102] Brå.

[103] "Rätten att själv få välja" av Astrid Schlytter, 2010.

[104] 12 kap. 24 § Jordabalken.